

UDK 943.6 – 055.2 “1711/1712”
949.75 “1711/1712”
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15. ožujka 2006.
Prihvaćeno za tisak: 29. lipnja 2006.

Vladavina žena na Bečkom dvoru 1711./1712. i Hrvatska pragmatička sankcija*

Ivana Jukić

Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
Zagreb
Republika Hrvatska

Je li Bečki dvor inicirao Hrvatsku pragmatičku sankciju iz 1712. ili nije, pitanje je u kojem se austrijska i hrvatska historiografija još nisu usuglasile. Autorica ovim radom - na temelju analize postojećih izvora i literature - zastupa mišljenje da je Bečki dvor, odnosno regentica Eleonora 1712. inicirala stvaranje Hrvatske pragmatičke sankcije. U radu se donose mogući razlozi takva politička djelovanja regentice Eleonore. Nastoji se prikazati proračunatost politike Austrijske kuće u pitanju nasljeđivanja unutar Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva i njezina sposobnost usmjeravanja političkih poteza ugarsko-hrvatskog plemstva ka habsburškim interesima.

Ključne riječi: Hrvatska pragmatička sankcija, Habsburška Monarhija, Leopold I., regentica Eleonora, Emerik Esterházy, 18. stoljeće, pitanje nasljedstva.

Povjesničari različitih provenijencija često su, analizirajući određeno povijesno razdoblje, fenomen ili problem, polazili od ličnosti *kralja*. Njegova osobnost, stil vladanja, ministri koji su ga okruživali itd., smatrali su se almom i omegom sveukupnog života unutar monarhije, dvora, kraljevstva. U razdoblju ranomoderne povijesti apsolutistički kraljevi poput Louisa XIV. laskali su si izjavama poput “država, to sam ja” i nazivali se “Kralj Sunce”, pa su takve *kraljocentrične* analize opravdane. Valja primijeti-

* Zahvaljujem se dr. sc. Teodori Shek Brnardić na vremenu i trudu koji je uložila u uređivanje ovoga teksta, kao i na svim korisnim savjetima koji će mi nesumnjivo koristiti u daljnjem radu. Također, zahvaljujem se njoj i dr. sc. Nevenu Jovanoviću na točnijem prijevodu i transliteraciji pisma koje smatram ključnim za ovaj rad, a i objavljeno je kao prilog na kraju teksta. Njihov prijevod i transliteracija omogućila mi je precizniju analizu glavne teze ovoga rada. Na kraju, zahvaljujem se i dr. sc. Jadranki Neralić, jer je otklonila i posljednje nejasnoće u transliteriranju navedenoga pisma.

titi da je svaki taj kralj imao je i svoju kraljicu, ali je historiografska pažnja bila manje usmjerena na ličnost *kraljice supruge*. Koliki je bio njezin politički utjecaj u navedenom razdoblju te koliko je ona utjecala na stvaranje nekih povijesnih poglavlja, historiografije nisu smatrale ni popularnim ni ozbiljnim metodološkim pristupom.¹ Ipak, funkcija prve dame apsolutističke monarhije nikako nije zanemariva. *Kraljica supruga* održavala je biološki kontinuitet kraljevske loze, nadzirala odgoj nasljednika/ica, ugovarala međudinastijske brakove, često im se dodjeljivalo regentstvo te su bile pokroviteljice vjerskog i kulturnog života monarhije.² Upravo zbog toga, pogledati razdoblje ranomodernе povijesti kroz “kraljičine oči” zanimljiv je metodološki pristup koji dovodi do drukčijih i dopunjenijih interpretacija. Takav pristup primjenjiv je i na hrvatsku povijest. U ovom radu analizirat će se upravo utjecaj *kraljice supruge* na nastanak jednog od temeljnih zakona Hrvatskoga Kraljevstva. Naime, po našem mišljenju Eleonora Magdalena Theresia (rođ. von Pfalz-Neuburg, 1655.-1720.), treća supruga Leopolda I. u kratkom je razdoblju svoga regentstva (travanj 1711. - siječanj 1712.) inicirala stvaranje Hrvatske pragmatičke sankcije.

Historiografsko prešućivanje?

Hrvatska pragmatička sankcija ili zakonski članak 7. nastala/ao je u ožujku 1712. i njime je Hrvatski sabor priznao pravo nasljedstva habsburškoj ženskoj lozi unutar Hrvatskoga Kraljevstva.³ Danas se taj zakon smatra jednim od temelja hrvatskog povijesno-pravnog kontinuiteta.⁴ Suvremenike je, pak, ta odluka Hrvatskog sabora ugodno i neugodno iznenadila.⁵ Ipak, ni tada, kao ni danas, toj se političkoj odluci ne može oduzeti iznimni značaj i obilježje je dobro smišljene politike. Čije? Historiografija je ostala nedorečena.⁶

¹ S ciljem razbijanja predrasuda o nevažnosti funkcije *kraljice supruge* u povijesnim gibanjima ranomodernе Europe, Clarissa Campbell Orr okupila je grupu povjesničara koji su svojim radovima nastojali istaknuti važnost uloge *kraljice supruge* za političko, kulturno, religijsko usmjeravanje neke monarhije. *Queenship in Europe 1660-1815; the role of the consort* (ur. Clarissa Campbell Orr), Cambridge University Press 2004.

² Clarissa Campbell Orr, “Introduction”, *Queenship in Europe 1660-1815; the role of the consort* (ur. Clarissa Campbell Orr), Cambridge University Press 2004., 1.-15.

³ Zaključci Hrvatskog Sabora, sv. II (1693.-1714.). (dalje: ZHS, II.), prir. J. Buturac, M. Stanisavljević, R. Sučić, V. Šojat, B. Zmajić, Zagreb 1958., 482.-483.

⁴ Hrvatska pragmatička sankcija navodi se u Izvorišnim osnovama ustava Republike Hrvatske iz 1990. kao jedan od temelja hrvatske državnosti. Anto Milušić, “Radovi Vjekoslava Klaića o hrvatskoj pragmatičkoj sankciji”, *Vjekoslav Klaić, život i djelo – zbornik radova sa znanstvenog skupa o životu i djelu Vjekoslava Klaića u povodu 150. obljetnice rođenja i 70. obljetnice smrti 1849.-1928.- 1998. 1999.*, Zagreb - SlavonSKI Brod 2000., 167.

⁵ Politički život Hrvatskog Kraljevstva u prvom desetljeću 18. stoljeća obilježile su svađe među hrvatskim plemstvom. Ono nije bilo ujedinjeno u političkim stavovima te su se izdvajale dvije potpuno oprečne političke struje. Većina hrvatskoga plemstva zalagala se za bližu suradnju s Habsburgovcima da bi na taj način osigurali boljitak Kraljevstva, a drugi je dio hrvatskoga plemstva smatrao da bi suradnja s ugarskim plemstvom osigurala bolju budućnost. Budući da je Hrvatska pragmatička sankcija označila svojevrstu pobjedu prohabsburške političke struje, razumljivo je da taj zakon nije izazvao oduševljenje političkih neistomišljenika.

⁶ Najznačajniji naslovi o toj problematici u hrvatskoj historiografiji: Vjekoslav KLAIĆ: “Hrvatska pragmatička sankcija”, *Rad JAZU* 206./1915., Zagreb 1915.; Ivan BEUC: “Kojim pravom postaje Marija Terezija hrvatskim kraljem?” *Vjesnik Kraljevskog državnog arkiva* god. VIII/1939., Zagreb 1939. U

1. Hrvatski povjesničari, napose Vjekoslav Klaić i Ivan Beuc ističu da je Hrvatsko Kraljevstvo prvo među svim zemljama Habsburške Monarhije priznalo pravo nasljedstva habsburškoj ženskoj lozi. Također navode da je inicijator tog odluci bio zagrebački biskup Emerik Esterházy (1666.-1745.; zagrebački biskup od 1708.-1722.)⁷ i da je čl. 7./1712. odraz hrvatske državno-pravne zasebnosti u odnosu na Ugarsko Kraljevstvo.⁸

2. Gustav Turba također navodi da je čl. 7./1712. odraz hrvatske pravne zasebnosti i da je biskup Esterházy najzaslužniji za nastanak čl. 7./1712., ali naglašava tezu da Bečki dvor ni u jednom trenutku nije bio upoznat s nastankom tog članka niti ga je inicirao.⁹

Zanimljivo, V. Klaić i I. Beuc nisu toliko isključivi u tom pitanju. Naime, njih dvojica navode da je postojala suradnja određenih osoba s Bečkog dvora i iz Hrvatskog Kraljevstva, no ne razrađuju detaljnije tu tezu o "suradnji" Beča i Zagreba u rješavanju problema nasljedstva.¹⁰ Intrigantno pismo regentice Eleonore s nadnevkom 11. studenog 1711. upućeno iz Beča zagrebačkom biskupu Emeriku Esterházyju prvi je u svom radu spomenuo V. Klaić, a u svojoj interpretaciji koristi ga i I. Beuc. I jedan i drugi koriste pismo kao potvrdu tezi o bliskim vezama između Dvora i Kraljevstva. Međutim, treba reći da je u njihovim analizama sadržaj čitavog pisma jednostavno zanemaren. Objašnjenje tomu može se naći u činjenici da su V. Klaić i I. Beuc usmjerili interpretacije o Hrvatskoj pragmatičkoj sankciji na dokazivanje njezina značaja za povijesno-pravni kontinuitet Kraljevstva i taj se čin promatrao isključivo iz "hrvatskog ugla". Sadržaj čitavog Eleonorinog pisma uistinu je teško uklopljiv u takav kontekst i interpretaciju.¹¹ Oba navedena hrvatska povjesničara ipak su upozorila na spomenuto pismo. G. Turba je pak čitao Klaićev rad i vjerojatno je znao za to pismo,¹² međutim, on ga potpuno ignorira. Što je uvjetovalo takav stav, može se samo nagađati.

austrijskoj historiografiji temeljne teze o Pragmatičkoj sankciji i o Hrvatskoj pragmatičkoj sankciji postavio je Gustav Turba radovima: Gustav TURBA, *Die Grundlagen der Pragmatischen Sanktion I, II*, Leipzig - Wien, 1912. (dalje: *Die Grundlagen I, Die Grundlagen II*); ISTI, *Die Pragmatische Sanktion. Authentische Texte samt Erläuterungen und Übersetzungen*, Wien 1913.; ISTI, *Die pragmatische Sanktion – mit besonderer Rücksicht auf die Länder der Stephankrone. Neues zur Entstehung und Interpretation 1703-1744.*, Wien 1906.; ISTI, *Reichsgraf Seilern aus Ladenburg am Neckar 1646-1715 als kurpfälzischer und österreichischer Staatsmann*, Heidelberg 1923.

⁷ Jedna od istraživačkih tema povjesničara Janka Barlea i Ante Sekulića bio je i biskup Esterházy i oni u svojim radovima koriste kroatizirani oblik biskupova imena: Mirko. Usp. Janko BARLE, *Biskup zagrebački grof Mirko Esterházy*, Zagreb, 1908.; Ante Sekulić, "Mirko Esterházy", *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb, 1995., 383.-391. Budući da se biskup u korespondenciji koju sam pregledala potpisivao kao *Emericus*, ja sam na temelju toga odabrala oblik imena *Emerik*.

⁸ Vjekoslav KLAJĆ, *nav. r.*; Ivan BEUC, *nav. r.*

⁹ V. Gustav TURBA, *Die Grundlagen I*, 133. Gustav TURBA, *Reichsgraf Seilern ...*, 216.

¹⁰ Usp. Vjekoslav KLAJĆ, *nav. r.*, 65.; Ivan BEUC *nav. r.*, 62., 83., 84.

¹¹ Navedeno pismo pohranjeno je u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu (dalje: NAZ) u fondu *Acta Politica 6/623*. i priloženo je kao prilog na kraju ovog rada. V. Klaić i I. Beuc spominjujući to pismo u svojim radovima navode samo kraj pisma kojim Eleonora poziva biskupa u Beč kako bi dobila njegov savjet o nečemu. Na prvi dio pisma, koji smatram ključnim, oni ne obraćaju pažnju. Usp. Prilog i prethodnu bilješku.

¹² Gustav TURBA, *Reichsgraf Seilern ...*, 325., bilj. 1149.

Zajedničko obilježje njihovih interpretacija jest činjenica da ni V. Klaić, ni I. Beuc, ni G. Turba nisu izravno pokušali odgovoriti na pitanje zašto se Hrvatska pragmatička sankcija dogodila upravo 1712. godine. Kako ne dovesti u pitanje upletenost Bečkoga dvora u stvaranje Hrvatske pragmatičke sankcije kad su već odluka i tekst čl. 7./1712. savršeno odgovarali interesima Austrijske kuće u pitanju nasljedstva? Treba li se povjerovati da bi Habsburgovci rješavanje problema nasljedstva u Istočnoj Monarhiji te njezine opstojnosti prepustili sretnim sudbinskim okolnostima i "samoinicijativnim" odlukama institucija Kraljevstava u teritorijalnom sastavu Monarhije? Navedene različitosti i nedorečenosti dosadašnjih historiografskih interpretacija čl. 7./1712. navele su me da promotrim temu Hrvatske pragmatičke sankcije iz "habsburškog ugla". Činjenica da je Eleonorino pismo pokrenulo događaje vezane uz nastanak članka 7. povlači pitanje: kakva se interpretacija stvara promotri li se taj povijesni događaj upravo kroz "kraljčine oči"?

Carica i kraljica Eleonora Magdalena Theresia

Eleonora Magdalena Theresia von Pfalz-Neuburg silno je željela provesti život u samostanskoj kontemplaciji. Međutim, život joj je donio potpuno drukčiju ulogu.¹³ U obitelji Habsburg ušla je 14. prosinca 1676., postavši trećom suprugom Leopolda I. Kraljica i carica s vremenom postaje najekspoziranija i politički najutjecajnija žena Monarhije. Iako je to bilo potpuno oprečno njezinim osobnim željama, čini se da Eleonori i nije predstavljalo problem biti prva dama Austrijske kuće. Naprotiv, nakon što je ostvarila svoju najvažniju funkciju kao *kraljica supruga*, rodila dva princa nasljednika koja su doživjela odraslu dob i održala kontinuitet habsburškoj muškoj lozi (što je uistinu bila rijetkost u obitelji Habsburg), Eleonora je svoju energiju usmjerila u podupiranje Leopoldovih nastojanja stvaranja Habsburške Monarhije kao *Grossmacht* onodobne Europe. Ona i Leopold imali su skladan odnos i u tomu vidim razlog njezine uključenosti u politički život Monarhije. Jedan od navođenijih citata u historiografskim prikazima Eleonorina života govori sljedeće:

*"Car je Eleonoru obasipao s neobično puno povjerenja, ljubavi i nježnosti, te je to nastojao iskazati u svim mogućim prilikama. Ljubazno je udovoljavao i odobravao njezinim zahtjevima. U teškim situacijama, tražio je njezin savjet. Povjeravao joj je svoje najdublje tajne. Ona je razrješavala, čitala i prevodila šifrirana pisma njegovih veleposlanika, a u tom iscrpljujućem poslu znala je provesti i čitavu noć. Jednom riječju, bili su poseban bračni par, toliko usklađeni da su utjecali jedno na drugo u izvrsnosti kreposti i divili su se jedno drugome, npr. izabrao ju je za nasljednika. Zajedničkim su snagama dijelili teret vladanja. ..."*¹⁴

¹³ Kad je Eleonora doznala da će se morati udati za Leopolda, uoči upoznavanja s njim namjerno se izlagala suncu da bi poružnila te time odbila Leopolda od sebe. "... Als sie erfuhr, Leopold der Kaiser bewerbe sich um sie, erschrockt sie heftig, und war ihrer nicht mächtig genug, ihre innerliche Betrübniß zu verbergen. Ja, in frommer Einfalt stellte sie sich öfters an die Sonne, ihr Angesicht zu bräunen und zu entstellen, um die Kaiser abwendig von sich zu machen. ...". Franz WAGNER, *Leben und Tugenden Eleonorae Magdalenaes Theresiae, Roemischen Kaeyserin*, Wien 1721., 50.

¹⁴ "Welche ungemeyne Treue, Liebe und Sorgfaeltigkeit Eleonorae, der keyser so hoch geschätzt, das er hinwider in allen möglichen Zufallen zu willfahren suchte; gantz geneigt ihre billichen Anbringen statt gabe; in harten Umstandden sich Rathes bey ihr erholete. Er vertrauete ihr seine innerste Heimlichkeiten: geheime Schrifften und von denen Botschafftern einlaufende Ziffer-Brief liesse er durch sie auflösen und übersetzen

Kada se поближе upozna njezin lik i djelo, onda učestalost ovog odlomka u literaturi nimalo ne iznenađuje. Upravo se ti retci, unatoč subjektivnosti, pokazuju dobrim smjernicama o mogućim zaključcima o Eleonorinoj važnosti za politički život Dvora i Monarhije krajem 17. i početkom 18. stoljeća.

Eleonora je, prije svega, kontrolirala odgoj i obrazovanje svoje djece, napose nasljednika Josipa I. i Karla VI. Također je utjecala na odabir budućih snaha i snažno je podupirala *pietas austriaca*.¹⁵ Ipak, sve navedeno redovito je bilo u domeni djelovanja i ostalih habsburških kraljica. Uočljivo je da je tijekom osamdesetih godina 17. stoljeća Eleonorin utjecaj na političke odluke Leopolda I. postao sve izraženiji. U početku je Eleonora koristila svoj položaj da bi pomogla jačanju moći i ugleda očeve obitelji von Pfalz-Neuburg. Dobra suradnja s tom kneževskom kućom odgovarala je Leopoldu jer mu je to pomagalo u jačanju habsburškog ugleda i utjecaja unutar Svetog Rimskog Carstva.¹⁶ Zanimljivo je da su vodeći ministri Dvora iz razdoblja Leopolda, Josipa i Karla povučeni upravo iz službe Eleonorina oca. Ako je Leopold i zaslužan što je službeno postavio osobe poput Strattmanna, Kaunitza i Seilerna¹⁷ na čelo vla-

in welcher Verdrussvollen Arbeit sie manche lange Nacht zugebracht. Mit einem Wort dises ware ein ausserlosesenes Ehe-Paar so allerdings einig als dass eines dem andern in Vortefflichkeit der Tugend es bevor zuthun befliesse; eines das andere bewunderte; zu einem Beispiel zur Nachfolg erkiesete; beyde mit gleichen Schultern die Beschwarnussen der Regierung ertragen ...". Franz WAGNER, *nav. dj.*, 71.-72.

¹⁵ Habsburška Monarhija u 17. stoljeću gradila je svoju veličinu i na ideji da su Habsburgovci od Boga odabrana obitelj, koja pod Njegovom zaštitom i blagoslovom upravlja i ima vlast nad Monarhijom. Ta ideološka smjernica Habsburgovaca dobila je u vremenu baroka ime *pietas austriaca* pa tako i danas u historiografiji tim pojmom označavamo fenomen duhovnog usmjerenja Habsburgovaca isključivo na katoličku vjeru. *Pietas austriaca* postala je tako neizostavni dio povijesnih analiza o baroknim vladarima Austrijske kuće, ali i općenito habsburških vladara. O fenomenu *pietas austriaca* v. Anna CORETH, *Pietas Austriaca*, Purdue University Press, West Lafayette, Indiana, 2004. O Eleonorinoj potpori *pietas austriaca* v. Charles W. Ingrao i Andrew L. Thomas, "Imperial consorts, piety, and power", *Queenship in Europe 1660-1815; the role of the consort* (ur. Clarissa Campbell Orr), Cambridge University Press 2004., 117.-122.

¹⁶ Sylvia ANZBÖCK, *Kaiserin Eleonore Magdalena Theresia, Gemahlin Kaiser Leopolds I.*, diplomski rad obranjen na Filozofskom fakultetu u Beču 1987. Wien 1987., 90.-110.

¹⁷ **Heinrich Johann Franz Strattman** (1662.-1707.) ušao je u službu Leopolda I. 1688. kao carski savjetnik. Njegove su diplomatske sposobnosti najviše došle do izražaja u mirovnim pregovorima s Francuzima, i to 1679., kad je sklopljen mir u Nimwegenu, te 1697. pri sklapanju mira u Rijswicku. Constant von WURZBACH, *Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich*, sv. 39., Wien 1870, 311. **Dominik Andreas Kaunitz** (1655.-1705.) bio je habsburški poslanik na bavarskom dvoru i utjecao je na sudjelovanje Bavorske u ratu protiv Turaka (1683.-1699.) što se pokazalo iznimno uspješnim. Ispostolovao je i sklapanje savezništva između Austrije i Nizozemske 1694., kao što je u ime cara 1697. sklopio mir u Rijswicku. Zaslugom toga postaje carski savjetnik i ministar Tajnog vijeća. Također 1682. car mu je dodijelio titulu carskog grofa. Constant von WURZBACH, *nav. dj.*, sv. 11., 63. **Johann Friedrich Seilern** (?-1715.) bio je jedan od najpovjerljivijih savjetnika tri cara - Leopolda, Josipa i Karla - a budući da je osmislio Pragmatičku sankciju smatrali su ga i "pravnim graditeljem" Habsburške Monarhije. Započeo je svoju političku karijeru na Bečkom dvoru za vrijeme Leopolda I. Josip I. mu je povjerio funkciju prvog dvorskog kancelara Tajnog vijeća. (Oberster geheimer österreichischer Hofkanzler). Smatrali su ga najobrazovanim čovjekom Dvora, tj. najboljim pravnikom Dvora te iznimnim poznavateljem "ugarskih prilika". O Seilernu v. Gustav TURBA, *Reichsgraf Seilern*

stitog političkog aparata te tako utjecao na kreiranje svih važnih političkih odluka onodobnog Beča, Eleonorinim su zalaganjem isti bili postavljeni na te položaje.¹⁸

Interese Austrijske kuće krajem 17. i početkom 18. stoljeća nije trebalo očuvati samo na području Istočne Monarhije, niti je Bečki dvor bilo jedino područje Eleonorina djelovanja. Njoj, naime, ni Španjolski dvor nije bio tako dalek. U razdoblju Leopoldova vladanja, od 1657. do 1705., opada moć španjolske linije obitelji Habsburg. Posljednji španjolski kralj Karlo II., Leopoldov nećak, bio je iznimno lošega psiho-fizičkoga zdravlja. U tim je godinama Španjolskim dvorom suvereno vladala Leopoldova sestra, majka Karla II., te je habsburški utjecaj na tom Dvoru bio neupitan. Leopold će se u drugoj polovici 17. stoljeća *de facto* i nametnuti kao glava čitave obitelji Habsburg. Ipak, nakon 1679. prevlast habsburškog utjecaja na Španjolskom dvoru postaje upitna. Situaciju je zakomplicirao brak Karla II. s Marie Louise d'Orleans, nećakom Louisa XIV. Čitavoj je Europi bilo jasno da zbog Karlova zdravstvenog stanja taj brak neće biti okrunjen nasljednikom, ali postalo je jasno i to da će pretendenti za španjolsku krunu biti habsburški ili bourbonski princ.¹⁹

Leopold i Eleonora željeli su osigurati španjolsku krunu mlađem sinu, Karlu. Na taj bi se način očuvala tradicija habsburške prisutnosti u Španjolskoj, tj. kontinuitet rodbinske povezanosti španjolske i austrijske krune. Marie Louise d'Orleans nakratko je pomutila planove Bečkom dvoru. Nakratko, jer umire 1689., samo deset godina nakon udaje za Karla II., 1689. ona umire. No, historiografiju je zainteresirala činjenica da se već mjesec dana nakon njezine smrti Eleonora počela snažno zalagati za brak između Karla II. i svoje sestre, Marie Anne. To postaje još zanimljivijim stoga što se otvoreno sumnjalo da je kraljica francuskog porijetla otrovana, a budući da je Eleonora reagirala tako brzo nakon njezine smrti i predložila za novu španjolsku kraljicu upravo svoju sestru, pobudile su se sumnje o mogućim makijavelističkim potezima Eleonore.²⁰

Ostaje činjenicom da je Karlo II. savjet o odabiru nove kraljice tražio upravo od Leopolda, koji je, naravno, podupirao Eleonorin izbor. Upravo će Eleonorina sestra biti glavna zaštitnica i zagovornica habsburških interesa na Španjolskom dvoru u događajima koji su prethodili izbivanju Rata za španjolsko naslijeđe (1700.-1714.). Dok na Bečkom dvoru inicira postavljanje ministara, a Leopold spremno ulazi u rat s Francuskom zbog očuvanja prava Austrijske kuće na španjolsku krunu, Eleonora ugovaranjem braka svoje sestre sa španjolskim kraljem osigurava daljnju prevlast habsburških interesa na Španjolskom dvoru. Postaje uočljivo da je gotovo svaki Le-

¹⁸ Karl Gutkas, "Die führende Persönlichkeiten der habsburgischen Monarchie von 1683.-1740.," *Prinz Eugen und das barocke Österreich* (ur. Karl Gutkas), Salzburg - Wien 1985., 73.-74.

¹⁹ Španjolski je dvor pred kraj 17. stoljeća bio poprište francuskih i austrijskih sukoba. Izvor tomu nalazio se u činjenici da su kćeri Filipa IV. bile udane za Louisa XIV. i Leopolda I. te su obojica bili uvjereni da, ako Karlo II. umre bez nasljednika, obojica imaju pravo na španjolsku krunu. U Španjolskoj je postojala tradicija da se starija princeza udaje za francuskoga kralja, a mlađa za austrijskog, a da bi se očuvala veze i interesi čitave obitelji Habsburg. Međutim, prilikom udaje starija španjolska princeza morala se odreći svakog prava na nasljedstvo španjolske krune da francuski kralj tom ženidbom ne bi došao u posjed španjolskih teritorija. Louis XIV. odlučio je ne poštivati tu odluku i inzistirao je na nasljednom pravu španjolske krune. Leopold I. nije mu htio popustiti u tomu, a niti ostatak Europe. Posljedica toga bit će izbivanje Rata za španjolsko naslijeđe, koji će trajati od 1700. do 1714.

²⁰ Sylvia ANZBÖCK, *nav. dj.*, 95.

opoldov politički potez bio popraćen ponešto suptilnijim i skrivenijim Eleonorinim potezom, ali ciljevi su im bili identični.

Nakon 1705. situacija se nešto izmijenila. Josip I. nakon preuzimanja vlasti nastojao je isključiti majku iz političkoga života. Nastojao, jer Eleonora se baš i nije držala po strani. Glavni politički "partner" na Dvoru neposredno nakon Leopoldove smrti bila joj je Josipova supruga, Amalie Wilhemine. Dvije su carice nastojale oformiti svoj krug ljudi da bi što uspješnije utjecale na politiku Josipa I.²¹ Neuspješno. Svaki Josipov ustupak bio je nevažan i simbolične naravi, jer nikad nije namjeravao caričine ljude primiti u krug svojih najpovjerljivijih ljudi.²² Ch. W. Ingrao smatra da su najjače poveznice obim caricama bili Josipovi, potpuno javni, izvanbračni izleti.²³ Eleonorin najveći problem ipak nije bio Josipov promiskuitetan stil života, niti činjenica što ju je ignorirao u političkom i u roditeljskom smislu.

Nakon Leopoldove smrti odnos između Josipa i Karla nije bio nimalo idiličan.²⁴ Eleonora je često preuzimala ulogu posrednice između posvađane braće, nastojeći obojici, a napose Karlu, objasniti važnost njihove međusobne suradnje. Putem kores-

²¹ Naime, njihova suradnja i uplitanje u političke prilike na Dvoru nisu bile ni nezamjetne ni bezazlene. Dvorski ministri nisu bili zadovoljni političkom aktivnošću carica. Wratislaw u pismu Sinzendorfu izražava stav: "... die zwey allerliebsten Frawen [...] haben den Mansfelt zum Fürsten gemacht, und auch gesucht den alten Kiensky in die Conferenz zu bringen [...] ietzunder trachten sie den Harrach zum Fürsten zu machen [...] mit einem Worth, wan die zwey Frawen theten was sie wollten, so were in kurtzer Zeit dieser Hoff in gröster Confusion [...] ..", Wratislaw Sinzendorfu, 29. listopada 1709. Citirano prema: Hildegard LEITGEB, *Kaiserin Amalie Wilhemine, geb. Prinzessin von Braunschweig-Lüneburg-Hannover (1673-742), Gemahlin Kaiser Josephs I. Eine biographische Studie*, disertacija obranjena na Filozofskom fakultetu u Beču 1984. Wien 1984., 169.

²² Usp. Charles W. INGRAO, *In Quest and Crisis: Emperor Joseph I and the Habsburg Monarchy*, West Lafayette - Indiana 1979., 188.

²³ Jedan od najvećih Eleonorinih problema kao i njezinu suprugu za života, bio je ponešto raspušteniji životni stil njihova starijeg sina Josipa. Iako je Eleonora bila protiv Josipove ženidbe s Amalie Wilhemine, polagala je velike nade da će ga brak promijeniti. Na njezinu žalost - i još više na žalost Amalie Wilhemine - to se nije dogodilo. Naime, u posljednjim godinama života Josip je sve više vremena provodio u društvu mlade Marianne Pálffy, dvorske dame, ne obazirući se pri tom na osjećaj odgovornosti prema supruzi ili tituli. Eleonora je nastojala utjecati na Josipa te unatoč njezinim prijetnjama da će napustiti Dvor zbog takva njegova ponašanja, Josipu, a nadasve njegovim ministrima, bilo je jasna beznačajnost Eleonorinih ucjena. Charles W. INGRAO, *nav. dj.*, 189.

²⁴ Ingrao navodi da sukob nije potencirala samo neriješena situacija na Apeninskom poluotoku nego i njihovi osobni sukobi. Naime, Karlo III. (VI.) nije se mogao pomiriti s činjenicom da Josip I. politički upravlja talijanskim posjedima Habsburgovaca, jer je smatrao da je to njegovo pravo kao španjolskoga kralja. S druge strane, Josip I. je smatrao, zahvaljujući *Pactum-u m. s.* (o *Pactum-u m. s.* vidi bilj. 51.) da je to njegovo pravo. Karlo je stoga tvrdoglavo ustrajao u političkim odlukama koje su redovito bile potpuno suprotne bratovim. Ingrao citira i mišljenje nekog suvremenika o Karlovu stavu prema Josipu: "... hatred of his ... brother grows daily [and] will, it is feared, never be extinguished ...". Usp. Charles W. INGRAO, *nav. dj.*, 92.-96. Osobni sukobi bili su opasni, jer je Italija obojici bila od iznimne važnosti. Naime, Italija je predstavljala tzv. "španjolski put" za Habsburgovce, tj. teritorijalnu sponu između Beča i Barcelone, a išao je od sjeverne Italije preko Savoje do France-Comté, zatim kroz Lorraine do Nizozemske. Nakon 1706. bilo je jasno da Josip I. više neće imati djece i ako bi on umro prije no što Karlo dobije dva sina (koji bi naslijedili španjolsku i austrijsku krunu), Karlo bi privremeno trebao preuzeti vladanje i nad španjolskim i nad austrijskim dijelom Monarhije. V. Charles W. INGRAO, *nav. dj.*, 173. i John SPIELMAN, *Leopold I. of Austria*, London 1977., 41.

pondencije s Karlom, koju je često prosljeđivala Josipu, Eleonora je nastojala zadržati "mir u kući".²⁵ Naime, njihove osobne netrpeljivosti, ma koliko one ozbiljne ili bezazlene bile, mogle su ugroziti interese obitelji za vrijeme trajanja Rata za španjolsko naslijeđe. U takvim su situacijama dvorski ministri računali s Eleonorom u očuvanju interesa Kuće.²⁶ Koliko je Eleonora uistinu bila upućena u političke poteze Josipa i Karla, teško je točno utvrditi, no vrlo je mala vjerojatnost da je bila smještena na neku političku periferiju Dvora. To dokazuje i razdoblje njezina regentstva od 17. travnja 1711. do 12. siječnja 1712.²⁷ Eleonora tada "izlazi" iz političke pozadine te spremno, bez ustručavanja i ograničenja, iskazuje vlastitu političku volju.

Eleonora kao regentica

Iznenađna smrt Josipa I., 17. travnja 1711., zahtijevala je iznimnu trezvenost vodećih političkih figura Bečkoga dvora, jer preminuli kralj nije ostavio nikakav dokument o tome kome predati vlast u Istočnoj Monarhiji u slučaju njegove smrti. Jedinom nasljedniku, Karlu III. (VI.),²⁸ koji je u tom trenutku zauzet španjolskim prilikama, trebat će godina dana da preuzme bratovu carsku i kraljevsku krunu. Da bi izbjegli moguće neugodnosti interregnuma, Trautsohn, Seilern i Wratislaw²⁹ - vodeći ministri Dvora - odlučili su zamoliti caricu i kraljicu Eleonoru da preuzme vladanje Istočnom Monarhijom do Karlova dolaska.³⁰ Prilikom preuzimanja funkcije regentstva,

²⁵ Eleonora u pismu Karlu piše: "... *Deß kan ich dich woll versichern daß er dich von herzen liebt undt des beßen garnicht gegen dich hatt. ...*". Citirano prema: Sylvia ANZBÖCK, *nav. dj.*, 125.

²⁶ Naime, 1710. kada se Josipov i Amalie Wilheminin brak našao u krizi zbog njegova preljubništva s Mariannom Pálffy, Eleonora je zaprijetila Josipu da će napustiti dvor. Wratislaw je zbog toga pisao Karlu da nagovori majku da to ne učini jer bi to: "... *absonderlich in Hauß-Sachen ... wie auch anderen zukünftige Begebenheiten sehr schedlich (were) ...*", Wratislaw Karlu 24. travnja 1710. Citirano prema: Hildegard LEITGEB, *nav. dj.*, 150.

²⁷ Regentstvo je preuzela na dan smrti Josipa I., 17. travnja 1711. i obavljala je tu funkciju do Karlova povratka u Beč, 12. siječnja 1712.

²⁸ Sve do preuzimanja carske krune u Regensburgu u listopadu 1711., Karlo se smatrao španjolskim kraljem i titulirao se kao Karlo III., španjolski kralj. U tekstu kronološki prije trenutka njegove krunidbe upotrebljavam izraz *Karlo III. (VI.)* zbog tog razloga.

²⁹ **Johann Leopold Donat Trautsohn** (1659.-1724.) postao je carski savjetnik 1683., a 1685. osobni tajnik nasljednika Josipa I. Od toga trenutka njegova je politička karijera na Dvoru u usponu. Godine 1709. postao je prvi ministar Dvora, a 1711. dodjeljenja mu je titula carskoga grofa. Iste je godine postao i osobnim savjetnikom regentice Eleonore. Karlo VI. također mu je ukazao povjerenje 1712., ponudivši mu mjesto predsjednika Carskog vijeća, ali on je to odbio. Godine 1715. postao je predsjednikom novoosnovane banke Universal-Banco i savjetnikom u Ministrastvu financija. Constant von WURZBACH, *nav. dj.*, sv. 47., 50. **Johann Wenzel Wratislaw** (1670.-1712.) započeo je političku karijeru kao kancelar Češke kancelarije 1695. Nakon smrti Karla II., 1700. bio je predstavnik Bečkoga dvora koji je nagovarao Englesku na savezništvo protiv Francuske u Ratu za španjolsko naslijeđe. Također je 1703. pratio Karla III. na njegovu putovanju prema Engleskoj, iz čega se, čini se, razvio povjerljiv i prijateljski odnos, sudeći prema njihovoj bogatoj, sačuvanoj i objavljenoj korespondenciji. Također je za vrijeme Josipa I. određivao politiku Dvora, a nakon smrti Josipa I., Karlo ga je postavio za najbližeg suradnika i savjetnika regentici Eleonori. Preminuo je u godini Karlova dolaska u Beč, 1712. Constant von WURZBACH, *nav. dj.*, sv. 58., 158.-159..

³⁰ G. Turba smatra da je pokretač ove zamisli Seilern i da je pravni temelj za tu odluku pronašao u Leopoldovoj prvoj oporuci. Naime, 1688./89. Leopold je imenovao upravo Eleonoru regenticom u slučaju njegove smrti, a maloljetništva njegovih nasljednika. Analogno tomu, smatrao je Seilern, ta se Leopoldova želja i odluka može primijeniti ili "protegnuti" i na dulje izbjavanje njegova, odnosno Josipova nasljednika, Karla III. (VI.). Gustav TURBA, *Die Grundlagen I*, 128.

Eleonora nije ostala zatečena u neznanju ili nesigurnosti kako bi se trebala ponašati u novonastalim prilikama. Naprotiv, mjeseci Eleonorina regentstva bili su "obojeni" njezinim političkim stilom. Karlo III. (VI.) potvrdio je majku u funkciji regentice pismom 4. svibnja 1711., ali i zamolio je Wratislawa da joj bude bliskim savjetnikom.³¹ Eleonora, pak, nije pretjerano držala do Wratislawova savjeta. Njezin krug ministara uglavnom nisu bili politički istomišljenici Wratislawa i Karla, pa je Dvor željno iščekivao dolazak novoga kralja u Beč.³² U međuvremenu je regentica svoje ideje o upravljanju Monarhijom nastojala pretvoriti u političku realnost komunicirajući samo s odabranim pojedincima. Službena politika Bečkoga dvora u devet mjeseci Eleonorina vladanja temeljila se isključivo na njezinoj *Personalpolitik*.³³

Regentičina politička tvrdoglavost i samovoljnost najviše su izražene u dva - historioграфski najpoznatija - postupka. Naime, i jedan i drugi mogli su opasno ugroziti Josipove vojne uspjehe u Italiji i u Ugarskoj. Potpuno negirajući Josipovu odluku o povratku grada Comacchia Papi, Eleonora je odlučila odgoditi povratak grada papinskoj nadležnosti do Karlova povratka.³⁴ Drugi postupak bio je vezan uz sklapanje Szatmárskog mira 1711. godine. Naime, Josipov stil života iznimno je frustrirao Eleonoru, jer to nije mogla promijeniti. Nakon njegove smrti posljedice će toga snositi Josipova ljubavnica, Marianna Pálffy. Priča o Eleonorinu bijesu prema Marianni poprimila je neviđene razmjere jer se bijes protegnuo i na čitavu obitelj Pálffy.³⁵ Ivan Pálffy, Mariannin otac, a ujedno i hrvatski ban, vodio je 1711. pregovore za sklapanje mira s Rákóczijevim pobunjenicima u Szatmáru.³⁶ Bez obzira na njegov doprinos gušenju ustanka i tijeku pregovora, Eleonora je opozvala Pálffyja s dužnosti te time dovela pregovore u opasnost. Tek je na nagovor Eugena Savojskog dopustila Pálffyju dovršavanje pregovora i potpisivanje Szatmárskog mira 26. svibnja 1711.³⁷ Ovo regentstvo teško je imalo tek simbolično značenje koje je trebalo spriječiti razvoj nepovoljnih situacija za Austrijsku kuću. Eleonora je uistinu držala vlast u svojim rukama.³⁸ Također, regentica svoj stil vladanja utemeljen na *Personalpolitik* nije ograničila samo na Dvor, nego i na širi teritorij regentstva.

³¹ Karlo Wratislawu 4. svibnja 1711.: "... *Derweil schike die plenipotenz vor mein mutter May. wie ihr sehen werdt vndt gibt ihr euch neben abdere sechs minister zu vmb derweil mit selben das Gubernio führen vndt hoff dass alle Ihr bestens mit rath vndt that an die Handt gehen, alles privat auf seithen sezen vndt blos des landt vndt mein nuzen anschauen werdt. ...*" Alfred ARNETH, "Eigenhändige Correspondenz des Königs Karl III. von Spanien (nachmals Kaiser Karl VI.) mit dem Obersten Kanzler des Königreiches Böhmen, Grafen Johann Wenzel Wratislaw" *Archiv für Österreichische Geschichte* 16 (1856.), Wien 1856., 153.

³² Wratislav Karlu 22. travnja 1711., Alfred ARNETH, *nav. r.*, 145.

³³ Sylvia ANZBÖCK, *nav. dj.*, 137.

³⁴ Usp. Charles W. INGRAO, *nav. dj.*, 217.-218.

³⁵ Čak i Baltazar Patačić posvećuje toj aferi odlomak u opisu godine 1711. "Zapisci barona Baltazara Patačića i grofa Adama Oršića od godine 1691. do 1814." (ur. J. Kukuljević Sakcinski), *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, knj. X., Zagreb, 1869., 241.

³⁶ Ivan Pálffy (1664.-1751.) bio je u funkciji hrvatskog bana od 1704. do 1732. Također se zalagao za priznanje Pragmatičke sankcije, a 1741. izabran je za palatina. "János Pálffy", *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, sv. 6., Zagreb 1980., 272.

³⁷ Usp. Hildegard LEITGEB, *nav. dj.*, 153.

³⁸ Wratislav Karlu 27. svibnja 1711.: "... *dass die fraw Regentin selbsten alle Arcana Domus wiese, welche da wieder die ihrige, oder ienige so sie portiret effters laufen theun: das haubtabsehen muss sein dass E. M. so baldt möglich Dero herausreiss beschleinigen, dan sonsten wie in meinen vorigen gemeldet eine grose Confusion bey unss zu besorgen ist. ...*" Alfred ARNETH, *nav. r.*, 167.

U hrvatskoj i mađarskoj historiografiji lik i djelo regentice Eleonore gotovo su nepoznati.³⁹ Neobično, jer je ona ipak od 1676. do 1720. predstavljala “sivu eminenciju” Bečkoga dvora⁴⁰ te je devet mjeseci tijekom regentstva, ma koliko se to činilo kratkotrajnim, upravljala i Ugarsko-Hrvatskim Kraljevstvom. To dvojno Kraljevstvo u tom razdoblju nikako nije bila skladna politička zajednica. Prevladavajuće političke struje u oba Kraljevstva upravo su suprotne. Ugarsko Kraljevstvo u užem smislu proživljava još jedan protuhabsburški ustanak, čak i Habsburgovcima odano ugarsko plemstvo nije spremno popustiti pred habsburškim apsolutističkim stremljenjima, a većina hrvatskoga plemstva u bliskoj suradnji upravo s Habsburgovcima vidi priliku za očuvanje svojih povijesnih prava i boljitak Kraljevstva. Takvi politički stavovi očitovali su se i na prihvaćanje Eleonorina regentstva.

Kako je Ugarsko Kraljevstvo dočekalo odluku Dvora o regentstvu, prikazuje razmišljanje anonimnog suvremenika, pripadnika ugarske “političke nacije”, koji je nakon odluke Bečkoga dvora o regentstvu objavio tekst o tome komu pripada regentstvo u Ugarskoj do Karlove krunidbe. Osnovna misao anonimnog pisca glasi: pravo vladanja nasljednik dobiva tek krunidbom za ugarskoga kralja, a do dolaska Karla III. (VI.) u Ugarskom Kraljevstvu pravo vladanja prema izbornoj kapitulaciji iz 1608. i prema zakonima iz 1681. pripada palatinu. Iako, navodi anonimac, u Werböczyju postoje navodi da je majka prirodna i zakonita skrbnica svoga sina, njezina prava ograničena su samo na osobu nasljednika. Ista se prava ne bi smjela protegnuti na pravo vladanja zemljom njezina sina. Čak i da se dopusti Eleonori regentstvo, za što ne postoji primjer u ugarskoj prošlosti, njezin sustav vladanja u Ugarskom Kraljevstvu morao bi se temeljiti na suradnji sa Saborom, palatinom i sveukupnim plemstvom Kraljevstva.⁴¹

Pokušaj jačanja palatinove uloge u političkom životu Ugarskoga Kraljevstva putem osiguranja regentstva bilo je nedopustivo i oprečno habsburškim apsolutističkim stremljenjima. Regentstvo Eleonore bilo je politički čin Bečkog dvora, kojim se nastojao zadržati kontinuitet intenziteta onakve kraljevske vlasti kakvom ju je oblikovao Leopold I. zakonskim odredbama iz 1687., te nikakav povratak na pravne norme iz 1608. i 1681. nije bio dopustiv.⁴² Najbolji odgovor Beča težnjama anonimnog Ugrina (ili onih u čije je ime pisao svoja razmišljanja o regentstvu u Ugarskoj), a i svojevrsna potvrda tvrdnji o habsburškoj ustrajnosti pri odlukama iz 1687. jest i

³⁹ Sudeći po povijesnim sintezama objavljenim na engleskom i hrvatskom jeziku, npr. Peter SUGAR, Péter HANÁK, Tibor FRANK, *A History of Hungary*, Indiana University Press, 1990.; Péter Hanák, (ur.) *Povijest Mađarske*, surad.: Kálmán Benda, László Makkai, Zsuzsa L. Nagy, Emil Niederhauser, György Spira, Károly Vörös, Zagreb 1995.

⁴⁰ Hildegard LEITGEB, *nav. dj.*, 65.

⁴¹ Usp. Gustav TURBA, *Die Grundlagen I*, 270.

⁴² Odredbe krunidbene diplome Matijaša II. iz 1608. - a važeće su i u 1681. - jamčile su ugarskom plemstvu veće slobode, nego zakonske odredbe iz 1687. Prije svega 1608. i 1681. ugarsko plemstvo imalo je pravo slobodnog izbora kralja i pravo na *ius resistendi*, tj. vrijedio je čl. 31. iz Andrijine bule (1222.) kojim su se mogli pobuniti protiv kralja ako ne bi bili zadovoljni njegovom vlašću. Godine 1687. habsburški apsolutizam na vrhuncu je i odnos između kralja i plemstva uređen na takvim zakonskim osnovama bio je nedopustiv. Leopold I. uspio je 1687. na zasjedanju zajedničkog Ugarsko-hrvatskog sabora u Požunu čl. 2./1687. isposlovati da Habsburgovci postanu nasljedna obitelj u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu, a čl. 4./1687. da plemstvo odustane od *ius resistendi*. Za Habsburgovce je taj uspjeh označio stvarni početak apsolutizma u Zajednici. Ugarskom plemstvu te su odluke donijele još jednu

potpisivanje Szatmárskog mira, 26. svibnja 1711. Naime, unatoč zahtjevima i prigovorima ugarskih staleža, Eleonora je sklopila mir "... pomoću kraljevskog autoriteta i autoriteta regentice ...",⁴³ bez ikakvog dogovora s Ugarskim saborom ili palatinom, a mir je i ratificirala "... autoritetom okrunjene ugarske kraljice i u međuvremenu regentstvom potvrđenim od sina (Karla III., op I. J.) ...".⁴⁴ Osim toga, Eleonora je utjecala na imenovanje Miklosa Illsházyja⁴⁵ novim tajnikom Ugarske kancelarije, a inicirala je da novim palatinom u Ugarskom Kraljevstvu bude Miklos Pálffy.⁴⁶ Za rješavanje problema unutar Ugarskoga Kraljevstva najviše se oslanjala na savjete ostrogonskog nadbiskupa Sachsena koji je već za Josipa I. uživao najveće povjerenje Bečkoga dvora.⁴⁷ Za razliku od Ugarskoga Kraljevstva, u Hrvatskom Kraljevstvu nije bilo prigovora Eleonorinu regentstvu. Naprotiv, Hrvatski sabor člankom 5./1711. utječe se upravo njoj i Trauthsonu radi zaštite očuvanja prava Hrvatskog Kraljevstva.⁴⁸

Jedan dio pisma upućenog Karlu III. (VI.) dok je još boravio u Španjolskoj pokazuje kakva je uistinu bila Eleonorina politička taktika naspram Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva.⁴⁹ Karlo je očito smatrao da se nad Ugarsko-Hrvatskim Kraljevstvom treba vladati isto kao i nad ostalim zemljama Habsburške Monarhije. Iako je to hva-

protuhabsburšku bunu (Rákóczyjeva buna 1703.-1711.), ali i kralju odano plemstvo se nadalo trenucima koji bi im omogućili povratke na zakonske norme iz 1608. i 1681. Prilikom za to vidjeli su upravo u dolascima na vlast novih vladara tj. Leopoldovih nasljednika. Usp. Gustav TURBA, *Die Grundlagen I*, 3.-9.; 261.-263.; 267.-170.

⁴³ "... kraft königlicher Autorität und kraft der Autorität einer Regentin ...", usp. Gustav TURBA, *Die Grundlagen I*, 131.

⁴⁴ "... Autorität einer gekrönten Königin von Ungarn und alszwischen vom Sohne bestätigte Regentin ...", isto.

⁴⁵ Miklosu Illsházyju (?1653.-?1723.) političku karijeru odredila je odanost Austrijskoj kući, dokazana u Thökölyjevoj i Rákóczyjevoj buni. Godine 1678. nagrađen je titulom grofa i postao je županom u županiji Liptó i Trencsén. Od 1706. obavljao je i funkciju kancelara Ugarske kancelarije. *Magyar életrajzi lexicon* (ur. Kenyeres Ágnes) Budapest 1967., 772.

⁴⁶ Alfred ARNETH, *nav. r.*, 222.-223. Miklos Pálffy (1657.-1732.) karijeru je započeo kao vojnik, tako da je od 1687. do 1701. vrlo usješno zapovijedao brojnim četama u borbi protiv Turaka. Godine 1700. postao je savjetnik Austrijske kuće, a regentica Eleonora imenovala ga je zapovjednikom konjice u Ugarsko-hrvatskom Kraljevstvu i tu će funkciju obavljati do 1714. Iste je godine obavljao funkciju *judex Curiae*, i bio izabran za palatina Ugarskog Kraljevstva. Smatra se da je bio najjača potpora Karlu VI. 1722., kad je Ugarsko Kraljevstvo priznalo Pragmatičku sankciju. Constant von WURZBACH, *nav. dj.*, sv. 21., 214.-215.

⁴⁷ Nadbiskup von Sachsen bio je jedini predstavnik Ugarskoga Kraljevstva u Tajnom vijeću Josipa I. V. Charles W. INGRAO, *nav. dj.*, 184. Christian August von Sachsen Zeit postao je ostrogonski nadbiskup 1707. i tu je funkciju obavljao sve do smrti 1727., kada ga je zamijenio upravo Emerik Esterházy. *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi, vol. V., 1667-1730* (ur. Remigio Ritzler i Pirmino Sefrin), Padova 1952., 364.

⁴⁸ ZHS II, 469., čl. 5. Taj je članak zanimljiv zbog sljedećega razloga: hrvatsko se plemstvo utječe regentici Eleonori i Trauthsonu za zaštitu njihovih prava upravo u trenutku kad je Ugarsko Kraljevstvo zahtijevalo da u zimskoj kontribuciji Hrvatsko Kraljevstvo sudjeluje s istim omjerom. Budući da se to protivilo pravima Kraljevstva, regentica je prihvatila potraživanja Hrvatskog Kraljevstva i odbila zahtjev ugarskoga plemstva. To navodi i Plemić u svom govoru od 8. ožujka 1712., uoči proglašenja čl. 7.: "... et hoc praeterito etiam anno voluerint, et nisi clemencia et pietas augustissima principium abstintisset, aggravassent etiam. ...", Vjekoslav KLAJČ, *nav. r.*, 80.

⁴⁹ Sylvia ANZBÖCK, *nav. dj.*, 142., bilj. 5.

levrijedno s njegove strane, kako navodi Eleonora, regentica je bila svjesna da Karlo takvom politikom može učiniti više štete nego koristi Austrijskoj kući. Zbog toga ona piše Karlu da će "... *Do dolaska Vašeg Veličanstva i Uzvišenosti, trudit ću se upravljati ovim Kraljevstvom sasvim blago, koliko mi nužda i okolnosti dopuste ...*"⁵⁰ Eleonora je prepoznala posebnost Zajednice Krune Sv. Stjepana i bila je svjesna koliko se oprezno i proračunato mora postupati s ugarskim i hrvatskim municipalnim pravima ako se žele ostvariti habsburški interesi na tom području. Stoga za Eleonori nu izjavu da će upravljati Ugarskim Kraljevstvom "... *mit aller milde ...*"; na umu treba imati njezinu *Personalpolitik* i sklonost rješavanju bitnih monarhijskih pitanja suptilnijim načinima. U postojećim konfliktnim situacijama između Ugarskog i Hrvatskoga Kraljevstva, Eleonora je prepoznala situaciju koja bi joj mogla pomoći i usmjeriti razvoj događaja unutar Zajednice k interesima Austrijske kuće.

Eleonora i zagrebački biskup Emerik Esterházy

Je li Eleonora bila povezana s rješavanjem pitanja nasljeđivanja Austrijske kuće? Povjesničari nisu interpretirali Pragmatičku sankciju na toj relaciji. Je li moguće da "siva eminencija" Bečkoga dvora nije bila upoznata s nastojanjima Leopolda I., Josipa I. i Karla VI. (III.) u tom pitanju, tj. s njihovim tajnim ugovorima i oporukama? Turba je isključiv u svojem tumačenju. Eleonora, prema njegovu mišljenju, nije znala za *Pactum mutuae successionis* (dalje: *Pactum m. s.*)⁵¹ Ipak, navedene činjenice djeluju pomalo neuvjerljivo s obzirom na Eleonorin bliski odnos s Leopoldom te na njezinu uključenost u politički život Dvora. Nažalost, u istraživanjima nema dokaza s pomoću kojega bi se sa sigurnošću moglo tvrditi da je Eleonora znala za tajni obiteljski ugovor iz 1703., tj. za *Pactum m. s.*

S Karlovom pak oporukom bilo je više istraživačke sreće. Prema našem mišljenju, dokaz da je Eleonora znala za namjere nesuđenog španjolskog *el roya* krio se stoljećima među korespondencijom zagrebačkoga biskupa Emerika Esterházyja. U hrvatskoj historiografiji pismo je još 1915. pobudilo pažnju V. Klaića, a 1939. i I. Beuca.⁵² Međutim, obojica su, promatrajući temu Hrvatske pragmatičke sankcije isključivo

⁵⁰ U pismu Karlu III. još za njegova boravka u Španjolskoj Eleonora odgovara Karlu i iznosi mišljenje o načinu kako upravljati Ugarskim Kraljevstvom: "... *Sonsten ist Euer. Mayl. Und Ld. Vorstaz, das Königreich Hungarn auff gleiche weis, wie andere Königreich und Lande zu regieren, gar Lobreich; dieses ist aber eben jenes, was die Hungarn nicht haben noch gedulden wollen, sondern wegen ihrer vorschuzenden freyheiten auff eine absonderliche, andern Ländern nicht gemeinsame arth gehalten zu werden verlangen, und dahero ihrer viele abzögliche und geringe beschwährde, die treue und unterthänigkeit ihrem König und Herrn absagen zu können wie wohl irrig, doch beständig sich einbilden. Ich werde doch dieses Königreich bis auff Euer Mayl. Und L. ankunfft mit aller milde so viel es die noth und umstände zulassen, zu administrieren beflissen sein ...*". Citirano prema: Sylvia ANZBÖCK, *nav. dj.*, 142.

⁵¹ Gustav TURBA, *Die Grundlagen II*, 163. *Pactum mutuae successionis* tajni je obiteljski ugovor sklopljen 12. rujna 1703. između Leopolda, Josipa i Karla i njime je određen nasljedni red unutar Austrijske kuće. Najvažnije odrednice bile su: Leopoldovi muški potomci imaju prednost u nasljedstvu ispred ženskih potomaka. Ako bi izumrla Josipova muška linija, tada čitavo nasljedstvo prelazi na Karlovu mušku liniju. Dogodi li se da Josip i Karlo umru bez muškog nasljednika, tada čitavo nasljedstvo prelazi na Leopolda ili njegova mogućeg trećeg sina. Ako bi izumrla i Leopoldova muška linija, čitavo nasljedstvo, španjolsko i austrijsko, prelazi na Josipovu kćer. Ako izumre i Josipova ženska linija, tada čitavo nasljedstvo prelazi na Karlove kćeri. Usp. Gustav TURBA, *Die Grundlagen II*, 136.-157.

⁵² Vjekoslav KLAJČ, *nav. r.*, 65.; Ivan BEUCA, *nav. r.*, 88.

iz "hrvatskog ugla", zanemarili činjenicu da je nasljedno pitanje 1712. ipak bilo primarno dinastičko pitanje. Sve što se poduzimalo u rješavanju toga problema imalo je ishodište na Bečkom dvoru. "Hrvatski kontekst" interpretacije zanemario je sadržajnu zanimljivost i intrigantnost spomenutoga pisma.⁵³ Naime, ono ne svjedoči samo o *bliskim vezama između Hrvatskog Kraljevstva i Bečkog dvora, ili biskupa i Eleonore*,⁵⁴ nego je i mogući dokaz da je Bečki dvor ipak bio upleten u stvaranje Hrvatske pragmatičke sankcije.

Eleonora se 1711./1712. uplela u pitanje nasljedstva da bi postigla točno određeni cilj, tj. očuvanje političkih uspjeha Austrijske kuće unutar Ugarskoga Kraljevstva iz 1687. godine i tako omogućila kontinuitet habsburške političke nadmoći. To je unutar Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva uvijek bilo problem. Zato Eleonora pronalazi sredstvo za ostvarivanje svojih ciljeva putem suradnje sa zagrebačkim biskupom Emerikom Esterházyjem. Naime, nakon smrti Josipa I. 1711., pitanje nasljedstva postalo je iznimno problematično za Austrijsku kuću, ne samo biološki gledano,⁵⁵ nego i zakonski. Problem je bio čl. 3./1687., koji je Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu jamčio slobodan izbor novoga kralja u slučaju izumrća habsburške muške loze. Uoči Karlova krunidbena sabora postalo je jasno da će upravo taj čl. 3./1687. postati političko oružje u rukama ugarskog plemstva. Članak ih je trebao barem postaviti u pregovarački položaj naspram Karla (III.) VI. i donekle spriječiti sve jači prodor habsburških ustavnih reformi, koje su redovito u svjetlu apsolutističke doktrine umanjivale ugarska i hrvatska municipalna prava. Jedna od prvih dilema s kojom će se Karlo susresti nakon preuzimanja krune bit će pitanje na koji način upoznati ugarsko plemstvo s mogućnošću ženskog nasljeđivanja i kako ga pridobiti za tu odluku Bečkoga dvora. Karlo (III.) VI. imao je plan kako riješiti problem čl. 3./1687.⁵⁶ S druge strane, Eleonora nije vjerovala da je Karlova politička taktika naspram ugarskoga

⁵³ NAZ, Acta Politica 6/623.

⁵⁴ Taj izraz Beuc vrlo često rabi u analiziranju odnosa Kraljevstva i Dvora uoči odluke iz 1712. Usp. Ivan BEUC, *nav. r.*, 62., 83.-84., 86.-88.

⁵⁵ Karlo III. (VI.) bio je 1711. jedini muški pripadnik obitelji Habsburg na životu. Iako je tada već bio tri godine u braku nije imao djecu. Njegov brat Josip I., pak, ostavio je dvije kćeri pa je vjerojatnost ženskog naslijeđa unutar Austrijske kuće, uostalom i zajamčena *Pactumom m. s.*, postajala sve izglednijom.

⁵⁶ Karlov plan provođenja ugarskog priznanja i ženske habsburške loze kao nasljedne potpuno se trebao temeljiti na događajima ili "scenariju" iz 1687. Naime, u travnju 1687. Leopold I. potaknuo je svoj politički kabinet na razmišljanje o stvaranju plana pomoću kojega bi Austrijska kuća postala nasljednom u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu. Rješenje tog iznimno važnog pitanja otvaralo je put Bečkom dvoru k stvaranju ustavnih promjena kojima bi se apsolutizam konačno nametnuo kao sustav vladanja unutar Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva. Dvor je bio svjestan problema s kojima će se susresti pri pokušaju realizacije navedenog plana, stoga je kralj prvo pokušao tu zamisao iznijeti pred njemu odane ugarske velikaše, prije svega pred palatina Pála Esterházyja, koji mu je pri tomu pružio nesebičnu pomoć. Palatin Pál Esterházy pobrinuo se da sveukupno plemstvo Kraljevstva prihvati želje Dvora. Nije poznato na koji način je uspio nagovoriti hrvatsko i ugarsko plemstvo na prihvaćanje habsburškog nasljednog prava tj. stvaranje *Inicijativne deklaracije*. Poznato je da je 26. listopada 1687. zasjedanje Sabora otvoreno svečanim govorom protonotara Ugarskog Kraljevstva, Istvána Orbana, koji je govorom veličao moć Austrijske kuće i sve dobro što se Ugarskom Kraljevstvu dogodilo pod habsburškim vladarima. Nakon toga njitranski je biskup upitao okupljene staleže i redove, ne bi li zaslužno bilo stoga tu istu Kuću proglasiti nasljednom i odustati od prava otpora plemstva protiv tako dobrog kralja? Poznat je rezultat tih zbivanja. Usp. Gustav TURBA, *Die Grundlagen I*, 9.-32. Karlova dilema u rješavanju proble-

plemstva najbolji put k ostvarenju habsburških interesa.⁵⁷ Regentičina, pak, "... *mit aller milde ...*" vođena politika znatno je umanjila opasnost od članka 3./1687. i olakšala Karlu posao unutar Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva.

Karlov krunidbeni sabor trebao se održati u Požunu u svibnju 1712. i bio je nastavak zasjedanja Sabora iz 1708. godine. Ako su se Habsburgovci i pribojavali mogućih ugarskih zahtjeva pod "zaštitom" čl. 3./1687. na krunidbenom Saboru, hrvatsko plemstvo mučio je drugi problem. Naime, na spomenutom Saboru iz 1708. ugarsko plemstvo zatražilo je kraljevu sankciju čl. 13./1708., kojim se zahtijevala usuglašenost hrvatskih i ugarskih zakona.⁵⁸ To je ugrožavalo stoljetnu zakonodavnu funkciju Hrvatskoga sabora. U osvjet 1712. godine i iščekivanja krunidbenog Sabora, a time i oživljavanja svih zakonskih zahtjeva s prekinutog zasjedanja zajedničkog Sabora iz 1708., hrvatsko plemstvo trebalo je naći način koji bi onemogućio kraljevu sankciju čl. 13./1708. Karlov je krunidbeni sabor stoga bio svojevrsni vrhunac političke napetosti na relacijama Bečki dvor – ugarsko plemstvo – hrvatsko plemstvo. U tom trokutu ugarska strana napadala je zakonodavnu funkciju Hrvatskoga sabora te istovremeno zakonskim čl. 3./1687. ugrožavala interese Austrijske kuće.

Ne postoji li mogućnost da su upravo na području zakonodavstva prve osobe Dvora i Hrvatskog Kraljevstva – regentica Eleonora i zagrebački biskup Esterházy, ujedno banski namjesnik u političkim pitanjima – našli političko rješenje i pomogli si na obostranu korist? U pismu poslanom iz Beča 17. studenog 1711. Eleonora piše biskupu Esterházyju:

"... *Iz milostivog [pisma] gorenavedenog [Veličanstva,] prejasnog i premoćnog vladara [i] gospodara Karla, (...) sina moga predragoga, koje nam je nedavno bilo uručeno, doznali smo njegov dobrohotni naum i volju da u izvjesnim poslovima koji se tiču njegove kraljevske službe i javnoga dobra prijespomenutog Ugarskog Kraljevstva doznamo kako Vaš razborit i zreo savjet tako i nekolicine druge gospode prelata i velikaša Kraljevstva, baš kao i mišljenja drugih naših vjernih [podanika] koji su vični i stručni u javnim poslovima Kraljevstva.*"⁵⁹

Nakon smrti Josipa I. 1711., Karlo III. (VI.) postao je više nego svjestan odgovornosti i težine koju mu je donijela činjenica da je jedini preostao muškarac unutar Obitelji. Zbog ideje o ravnoteži moći između sila onodobne Europe, Karlo VI. izgubio je španjolsku krunu, a opasnost čl. 3./1687., važećeg za nasljedstvo unutar Ugarsko-

ma nasljeđivanja bila je kada objaviti tajni obiteljski ugovor iz 1703. (preuređen po njegovoj oporuci iz 1711.) i kako u tom pitanju postupiti s Ugarsko-Hrvatskim Kraljevstvom s obzirom na čl. 3./1687. Karlo je namjeravao objaviti *Pactum m. s.* tek nakon krunidbenog Sabora. Prvo je htio ozakoniti i očuvati tekovine Sabora iz 1687. Seilern mu je već u ljeto 1711. sugerirao da objavi *Pactum m. s.*, no Karlo to nije htio. Naime, objavom *Pactum-a m. s.* tada značilo bi dati nasljedstvo Josipovim kćerima! Usp. Gustav TURBA, *Die Grundlagen II*, 163.

⁵⁷ V. bilj. 48.

⁵⁸ V. Vjekoslav KLAIĆ, *nav. r.*, 75., bilj. 2.

⁵⁹ "... *Ex gratiosis altetitulae Serenissimi et Potentissimi Principis Domini CAROLI (...) filii nostri dilectissimi, ad NOS proxime datis, benignam mentem et voluntatem eiusdem intelleximus quatenus certis in negotijs, servitium eiusdem Regium, ac bonum praefati Regni Hungariae publicum tangentibus, prout vestrum, ita nonnullorum etiam aliorum dominorum praelatorum et magnatum Regni prudens ac maturum consilium, non secus aliorum etiam in publicis Regni negotiis versatorum ac expertorum fidelium nostrorum opiniones percipiamus.*" NAZ, *Acta Politica* 6/623.

Hrvatskoga Kraljevstva, učinila je neriješeno pitanje nasljedstva unutar Austrijske kuće iznimno aktualnim za Karla. Prije no što je preuzeo carsku i ugarsku krunu,⁶⁰ 26. rujna 1711. donio je oporuku kojom je odredio nasljedni red unutar Austrijske kuće. Oporuka je bila temelj i preteča buduće Pragmatičke sankcije, koju će Karlo VI. objaviti 1713. godine, i ujedno jedna od važnijih Karlovih političkih odluka u osvjetlo događanja oko Hrvatske pragmatičke sankcije iz 1712. Moguće je da Eleonora misli upravo na Karlovu oporuku kada piše biskupu Esterházyju da je doznala *volju i naum* samoga Karla u *izvjesnim poslovima* koji se odnose na *njegovu kraljevsku službu*, Eleonora je vjerojatno saznala za Karlovu oporuku (... *Iz milostivog [pisma] gorenavedenog [Veličanstva], (...) koje nam je nedavno bilo uručeno* ...). Nije poznato je li za nju doznala od samog Karla ili putem svojih političkih veza. Ipak, ako je doznala sadržaj oporuke, doznala je i sadržaj *Pactum-a m. s.*, tj. da je nasljedni red unutar Austrijske kuće izmijenjen po Karlovim željama. Ne vjerujući da će Karlova politička taktika naspram ugarsko-hrvatskog plemstva dovesti do brzog i uspješnog rješavanja pitanja nasljedstva, a s obzirom na činjenicu da su Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo potresali sve veći unutarnji sukobi i nesuglasice, Eleonora u svjetlu svoje *Personalpolitik* stupa u kontakt sa zagrebačkim biskupom Esterházyjem.

Naime, da bi se ispunile Karlove želje u pitanju nasljeđivanja, oporuka i *Pactum m. s.* trebali su poprimiti *de jure* obilježje. Da bi nešto postalo zakonom u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu, trebalo je dobiti suglasnost zajedničkoga Sabora. Međutim, bilo je nerealno očekivati 1712. ili kasnije da će ugarsko plemstvo beskompromisno prihvatiti nasljeđivanje habsburške ženske loze. S druge strane, Habsburgovci su bili prvi nesprenni činiti bilo kakve kompromise ugarskom plemstvu. Budući da je unutar Zajednice ugarsko plemstvo napadalo povijesna prava hrvatskoga plemstva, Habsburgovcima se Hrvatsko Kraljevstvo nametnulo kao logičan politički partner za promicanje vlastitih interesa. Ne bi trebalo niti isključiti činjenicu da su suvremenici, tj. biskup Esterházy, u prihvaćanju naslijeđa habsburške ženske loze vidjeli priliku za zajedničkom odlukom koja bi nanovo mogla ujediniti politički razjedinjeno plemstvo Zajednice. Plemstvo usklađeno u svojim političkim stavovima moglo bi pridonijeti "... *javnom dobru prijespomenuotog Ugarskog Kraljevstva* ...". Bila je to izjava ili argument kojim je Eleonora mogla zaokupiti biskupovu pažnju. Odmah nakon primitka toga pisma biskup Esterházy nevjerojatnom upornošću nastoji sazvati Hrvatski sabor.⁶¹ Nedugo zatim, u ožujku 1712. na zasjedanju Hrvatskog sabora predlaže priznavanje nasljedstva habsburške ženske loze unutar Hrvatskog Kraljevstva, što hrvatsko plemstvo prihvaća.

Eleonora je vjerojatno zbog nekog razloga procijenila da je važno ubrzati rješavanje pitanja nasljeđivanja unutar Austrijske kuće. Zašto bi to činila kad je kralj ionako

⁶⁰ Okrunjen je za cara 12. listopada 1711. u Regensburgu, a za ugarsko-hrvatskog kralja bit će okrunjen u svibnju 1712.

⁶¹ Nakon 17. studenog 1711. neuhvatljivo je povijesnim dokumentom kad je biskup otišao u Beč na razgovor s Eleonorom. Biskupova korespondencija, pak, nakon toga odaje neobičnu dinamičnost biskupa oko nastojanja da se održi zasjedanje Hrvatskog sabora. Sabor se, konačno, nakon dva saziva otkazana zbog malog odaziva plemstva (naime, 26. siječnja i 15. veljače), ipak održao od 9. do 14. ožujka 1712. Ne osvrćući se na ponovni nedolazak hrvatskih magnata na zasjedanje Hrvatskog sabora, biskup je iznio prijedlog o nasljeđivanju ženske loze, koji je na kraju i prihvaćen. Usp. Vjekoslav KLAIĆ, *nav. r.*, 70., 71.

svojom *auctoritas regis* mogao ostvariti vlastitu korist i javno obznaniti sadržaj oporuke? U potrazi za odgovorima od pomoći je vrlo zanimljiva interpretacija zakonskog značenja čl. 3./1687. G. Turbe i njegovo viđenje što je to uistinu bila opasnost za Austrijsku kuću u čl. 3./1687., koji je sadržavao ugarsko-hrvatsko pravo slobodnog izbora novoga kralja nakon izumrća habsburške muške loze.

Bečki dvor postavio je 1687. veto na vraćanje bilo kakvih zakonskih normi koje bi osigurale ugarskom plemstvu ponovno pravo slobodnog izbora kralja i ta se odluka provlačila kao misao vodilja kroz sve odluke Sabora iz te godine. Ako je u zakonske članke i dospjela riječ *izbor*, riječ *slobodan* izbrisana je iz svih ugarskih zahtjeva.⁶² Turba smatra da je ta "obzirnost" prema pravnoj terminologiji već 1687. utjecala na otvaranje mogućnosti nasljedstva i ženskoj lozi Austrijske kuće. Naime, čl. 3./1687. Kraljevstvo Ugarske i Hrvatske dobilo je pravo izbora kralja na osnovi "... *drevnih, starih i provjerenih običaja i zakona* ...".⁶³ Međutim, ostvarivanje izbornog prava na temelju starog običajnog prava Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva nije potpuno isključivalo žensku lozu kao nasljednu - upravo suprotno.⁶⁴ Smisao tog običajnoga prava razlikovao se 1687. od smisla koji će dobiti 1722. Ako bi žena i postala nasljednicom habsburške krune, u onodobnom pravnom duhu to nije značilo njezino samostalno vladanje. Suvladarom bi postao suprug buduće kraljice i upravo kroz *izbor* njezina supruga za suvladara ugarsko plemstvo vidjelo je priliku za vraćanje izbornog prava Kraljevstvu.⁶⁵

Odgovor na pitanje zašto Leopold I. nije već 1687. zatražio pravo vladanja ženske nasljednice u Kraljevstvu Ugarske treba tražiti upravo u navedenom pravnom shvaćanju ženskog vladanja krajem 17. stoljeća. Naime, takva odluka iz 1687. otvorila bi mogućnost europskim kneževskim kućama da kroz bračne veze s habsburškim princezama (potencijalnim nasljednicama) ostvaruju pravo na vladanje nad Monarhijom ili nad dijelom Monarhije.⁶⁶ Takva dioba vlasti značila bi opasno narušavanje osnovnog poimanja i temelja habsburškog apsolutizma: jedinstvena Monarhija, cjelovitost i integracija koje se nastojala ostvariti i očuvati upravo kroz osiguranje nasljednog reda i vladanje jednog monarha. Zbog toga Leopoldovi pravnici nisu dopustili zahtjev Ugarskog sabora da u zakonskom zaključku 3. stoji: "... *Ako se dogodi (...) izumrće muškog roda, tada postaje zakonsko pravo istih staleža i redova slobodan izbor drugih kršćanskih vladara* ...".⁶⁷ U zakonski članak ulazi isključivo riječ *electiones*, bez spomena nekih drugih kršćanskih vladara, tj. piše "... *U slučaju (...) ako izu-*

⁶² Usp. Gustav TURBA, *Die Grundlagen I*, 251., 262.

⁶³ "... *avita et vetus approbata consuetudo praerogativaque*...". Gustav TURBA, *Die Grundlagen I*, 265.

⁶⁴ Upravo će se na tu rečenicu pozivati Habsburgovci 1722. kada se bude odlučivalo o ženskom nasljeđu u Ugarskoj. Na osnovi tog prava kraljicama su postale Marija, kći Ludovika Velikog (1387.) i Elizabeta, kći Sigismunda Luksemburškog (1439.). Te je argumente iznio upravo zagrebački biskup Esterházy te se čini da je on imao utjecaja i na proglašenje tog zakona i u Ugarskom Kraljevstvu. Iste argumente iznio je i protonotar Ugarskog Kraljevstva Szluha 1722., kad je trebao uvjeriti ugarsko plemstvo da prihvati žensko naslijeđe u Ugarskom Kraljevstvu. Gustav TURBA, *Die Grundlagen I*, 167., 168., bilj. 5.

⁶⁵ Gustav TURBA, *Die Grundlagen I*, 45.

⁶⁶ Kći Leopolda I., Maria Antonia bila je supruga bavarskog kneza Maxa Emanuela, kasnijeg neprijatelja Austrijske kuće u Ratu za španjolsko naslijeđe.

⁶⁷ "... *Quod si vero (...) contingeret (...) masculinum semen deficere (...) adeoque liberae electiones de aliis christianis principibus fiendae praerogativa eorundem Statuum et Ordinum* ...". Gustav TURBA, *Die Grundlagen I*, 262., lijevi stupac, § k i l.

*mre muški rod, drevni, stari i provjereni običaj kao i povlastice/posebna prava spomenutih staleža i redova neka se uzmu u obzir pri izboru i krunidbi njihova kralja. ...*⁶⁸

Leopold I. tako je, lukavo se koristeći običajnim pravom ugarskoga plemstva i domišljatom pravnom interpretacijom, ostavio dovoljno slobodnog prostora za stvaranje novih zakona koji će i ženskoj grani habsburške loze osigurati ne samo pravo na nasljedstvo, nego i pravo na samostalno vladanje. Pravni smisao *izbora* ugarskog plemstva, nakon izumrća muške loze, značilo je da će ono imati pravo izbora, ali i nadalje samo unutar obitelji Habsburg.

Nadalje treba pripomenuti da je pravo izbora, premda ograničeno člankom 3./1687., ipak postojalo i da je predstavljalo veliku opasnost za opstojnost Austrijske kuće. Naime, habsburška ženska loza 1711./1712. imala je dvije grane: Leopoldovu i Josipovu. Po Turbinjoj interpretaciji *slobode izbora*, Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo imalo je pravo *izabrati* granu koju žele. Budući da je Karlo svojom oporukom iz 1711. potvrdio da u toj funkciji vidi isključivo svoje potomke, čl. 3./1687. predstavljao je potencijalnu opasnost za njegova nastojanja vezana uz pitanje nasljedstva jer Karlo tada još uvijek nije imao djece. Prema Turbinjoj interpretaciji čl. 3./1687., ugarsko-hrvatsko plemstvo moglo je izabrati bilo koju habsburšku princezu za kraljicu da je kojim slučajem Karla 1711. zadesila bratova sudbina. I tu se pojavljuje još jedna razina problema čl. 3./1687. Naime, koliko god da je biskup Esterházy u neriješenom pitanju nasljedstva mogao imati u Eleonori saveznika za ostvarenje hrvatskih interesa, ugarsko je plemstvo jednako moglo imati saveznika u Josipovoj udovici Amalie Wilhemini.

Bečki dvor, nazivan i “ženskim Dvorom” za vrijeme vladanja Josipa i Karla,⁶⁹ postao je poprište ženskih sukoba koji su kulminirali upravo za vrijeme Eleonorina regentstva. Najviše problema izazivalo je ponašanje Amalie Wilhemine, potaknuto prije svega Eleonorinim ponašanjem, a i skorašnjim očekivanim dolaskom nove carice na Dvor.⁷⁰ Između ostalog, Eleonora je iskoristila svoju političku nadmoć u razdoblju regentstva da bi svojim kćerima dala ceremonijalnu prednost u odnosu na Josipove kćeri. Takvo Eleonorino ponašanje, kao i Karlovo toleriranje tako postavljenih odnosa na Bečkom dvoru, izazivalo je veliko Wilhemino nezadovoljstvo.⁷¹

Problem se krio u tomu što se pitanje “rangiranja” princeza na Dvoru usko povezivalo s pitanjem nasljedstva. Amalie Wilhemine stoga 1711. kreće u agresivnu politiku osiguranja ceremonijalne prednosti ili nasljednog prava vlastitim kćerima u odnosu na Eleonorine kćeri, tj. Karlove sestre. Iako je Karlo zamoljen da čim prije riješi to pitanje, smatrao je da su okolnosti za objavu *Pactum-a m. s.* i vlastite oporuke nepovoljne te je odugovlačio s odlukom.⁷² Razlog tomu treba tražiti upravo u posto-

⁶⁸ “... *eo in casu (...) masculinum semen deficeret: avita et vetus, approbata consuetudo praerogativaque praefatorum Statuum et Ordinum in electione et coronatione regum suum locum habeat. ...*” Gustav TURBA, *Die Grundlagen I*, 265., desni stupac, § b.

⁶⁹ Hildegard LEITGEB, *nav. dj.*, 65.

⁷⁰ Karlo VI. (III.) predlagao je Amalie Wilhemini da se preseli u Graz, Linz, Prag ili kamo god želi, da bi izbjegao “ženske sukobe” na Bečkom dvoru, no ona je to odbila. Hildegard LEITGEB, *nav. dj.*, 212.

⁷¹ V. Gustav TURBA, *Die Grundlagen II*, 163.

⁷² Naime, objavljivanju sadržaja *Pactuma* protivio se Karlo, te piše Wratislawu, 31. srpnja 1711. “... *etwas mehr als ceremonial, hat ein weites Aussehenvndt ist nur gar hacklich, dan durch die Succession determinirt werdt, welchs nun zu publiciren nicht de tempore ist. ...*” Alfred ARNETH, *nav. r.*, 205.

jećem i zakonski važećem čl. 3./1687. u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu i mogućnosti da bi tim činom upravo Josipove kćeri postale potencijalnim nasljednicama. S druge strane, Eleonora, sudeći prema literaturi, nije inzistirala na osiguranju ceremonijalne prednosti vlastitih kćeri u odnosu na Amalie Wilhemine kćeri.⁷³ Karlo je na kraju dao ceremonijalnu prednost Josipovim kćerima u odnosu na Eleonorine, ali tek 1713., kad je i javno objavio Pragmatičku sankciju. Zašto je tada trenutak bio povoljan, a godinu dana prije nije? Vratimo se na Eleonorino pismo poslano biskupu Esterházyju u studenom 1711.

Kao što je već napomenuto, ono je prema našem mišljenju pokrenulo lavinu događaja koji su prethodili donošenju Hrvatske pragmatičke sankcije.⁷⁴ Osim pisma, još nekoliko činjenica ide u prilog tezi da je Bečki dvor moguće inicirao stvaranje Hrvatske pragmatičke sankcije. Nije samo Karlo htio iskoristiti "scenarij" iz 1687. o pitanju nasljedstva. Istim se okoristila i Eleonora. Naime, u slijedu događaja uoči donošenja Hrvatske pragmatičke sankcije uočljiva je sljedeća shema: prvo je Eleonora pisala pismo biskupu Esterházyju kojim ga poziva u Beč da bi porazgovarali o izvjesnim poslovima koji se tiču kraljevske službe i javnoga dobra Ugarskoga Kraljevstva. Nakon toga, biskup daje sve od sebe da bi pridobio vodeće ljude Kraljevstva za ideju o pravu ženskog naslijeđa u Hrvatskom Kraljevstvu. Na kraju u tomu i uspijeva uz pomoć vrlo impresivnog, prohabsburški i prohrvatski orijentiranog govora protonotara Jurja Plemića (?-1715.)⁷⁵ održanog na ožujskom zasjedanju Hrvatskog sabora 1712. Eleonora je vjerno imitirala Leopoldove poteze u pitanju nasljedstva iz 1687. Čak je i bila te sreće da je ponovo imala jednog Esterházyja uz sebe.⁷⁶

Međutim, još jedan dio članka 7. ili Hrvatske pragmatičke sankcije može posvjedočiti o mogućoj upletenosti Eleonore, tj. Bečkoga dvora u događaje u Hrvatskom Kraljevstvu godine 1712. Priznavajući pravo nasljedstva ženskoj habsburškoj lozi, hrvatski staleži i redovi priznali su samo onu kraljicu "... koja će imati ne samo Austriju, nego i pokrajine Štajersku, Korušku i Kranjsku, a stolovat će u netom spomenutoj Austriji ...".⁷⁷ Strana historiografija ujednačena je u tumačenju tog uvjeta. G. Turba i I. H. Biedermann smatraju da je uvjet iskaz hrvatske državnopravne zasebnosti u datom trenutku i da ne predstavlja ozbiljna hrvatska nastojanja za odcjepljenje od

⁷³ Turba samo navodi da je u vrijeme regenstva, Eleonora razumljivo davala ceremonijalnu prednost svojim kćerima. V. Gustav TURBA, *Die Grundlagen II*, 163.

No, u trenucima borbe Amalie Wilhemine, nigdje u literaturi nisam naišla na podatak da se Eleonora usprotivila njezinim zahtjevima, niti protestirala kad je, na kraju, Karlo VI. (III.) 1713. i dao ceremonijalnu prednost Josipovoj djeci.

⁷⁴ V. bilj. 61.

⁷⁵ Juraj Plemić bio je protonotar Hrvatskoga Kraljevstva od 1690. do 1714. godine. ZHS I, 521., čl. 2.; ZHS II, 524. Osim toga, Juraj Plemić bio je najbliži suradnik biskupu Esterházyju te je uz njega najzaslužniji što je hrvatsko plemstvo 1712. prihvatilo naslijeđe ženske habsburške loze unutar Hrvatskog Kraljevstva. Usp. Gustav TURBA, *Reichsgraf Seilern ...*, 326, bilj. 1164.

⁷⁶ Pál Esterházy bio je najzaslužniji što je Leopold I. 1687. uspio isposlovati priznanje habsburškog nasljednog prava unutar Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. O "scenariju" u pitanju nasljedstva iz 1687. v. bilj. 56. Također je moguće da je biskupu Esterházyju čitav "scenarij" bio poznat jer je i sam bio sudionikom zajedničkog Sabora u 1687. Gustav TURBA, *Die Grundlagen I*, 166.

⁷⁷ "... qui uidelicet non modo Austriae, sed prouinciarum etiam Stjiriae, Carinthiae, et Carnioliae possessionem habebit, et in modofata Austria residebit ...". ZHS II, 482.-483., čl. 7.

Ugarskoga Kraljevstva.⁷⁸ Hrvatska historiografija, prije svega V. Klaić i I. Beuc, također u uvjetu "Kranjska, Štajerska, Koruška" ne vide pokušaj odvajanja od Ugarskoga Kraljevstva. Navedeni autori se također u objašnjenju ovog uvjeta vole pozivati na događaje iz 1620., kada radi obrane od zajedničkih neprijatelja (Turci i Bethlenova buna) hrvatski staleži sklapaju savez s Kranjskom, Štajerskom i Koruškom.

Iako je takva interpretacija opravdana,⁷⁹ ne treba je prema našem mišljenju uzeti kao konačnu, posebice pogleda li se uvjet "Kranjska, Štajerska, Koruška" habsburškim apsolutističkim očima. Projicirati probleme iz 1620. na 1712. i jedino na temelju toga objasniti "hrvatski uvjet" iz čl. 7./1712. pomalo je neuvjerljivo i nedorečeno. Naime, čl. 7./1712. prvenstveno je pomogao Habsburgovcima u rješavanju nasljednog pitanja unutar Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva. Dugoročno gledano, potpomogao je i pravnom statusu Hrvatskoga Kraljevstva u sklopu Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva. Ograničimo li se samo na pitanje nasljedstva i ne uplićući se u problematiku i tradiciju povijesnih veza između austrijskih pokrajina i Hrvatskog Kraljevstva - koja je neupitna - treba istaknuti da Hrvatski sabor 1712. spomenutim uvjetom nije izrekao ništa novo.

Godine 1687., kada se na zajedničkom Ugarsko-Hrvatskom saboru raspravljalo o nasljednom pravu Habsbugovaca na ugarsko-hrvatsku krunu, postavilo se pitanje: ako izumre habsburška austrijska muška linija, ima li habsburška španjolska linija pravo nasljedstva na Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo? Španjolski Habsburgovci dobili su to pravo uz uvjet da moraju stolovati u Ugarskoj ili susjednim zemljama!⁸⁰ Taj zahtjev nije ušao u tekst zakona o nasljedstvu 1687., no postao je trajno zapisan u svim budućim krunidbenim diplomama nakon te godine, pa tako i u Karlovoj koju će toliko nastojati ozakoniti 1712. godine.⁸¹ Dakle, zahtjev o točno određenoj rezidenciji nekog budućeg habsburškog vladara postavljen je kao jedan od uvjeta priznanja tog vladara i prije 1712. i odluke Hrvatskog sabora. Godine 1687., kada se prvi put i pojavio uvjet o rezidenciji vladara, donesen je na prijedlog Habsburgovaca, a prihvaćen je od ugarsko-hrvatskog plemstva.⁸² Tada je donesena ta odluka stoga što su još uvijek postojale i španjolska i austrijska grana Obitelji. Ako bi netko iz španjolske grane naslijedio ugarsko-hrvatsku krunu, morao je stolovati u Ugarskoj ili susjednim zemljama, da bi se izbjegao kaos koji nastaje za duljeg izbivanja vladara iz Kraljevstva. Također, godine 1712., kad je donesen čl. 7./1712., Karlo VI. nije se pomirio s gubitkom španjolske krune i vjerovao je - a svojom oporukom iz 1711. to i potvrdio - da će njegovi potomci naslijediti i španjolsku krunu i krunu Istoč-

⁷⁸ Gustav TURBA, *Reichsgraf Seilern ...*, 214. Herman Ignaz BIDERMAN, *Geschichte der österreichischen Gesamt-Staats-Idee 1526-1804*, Innsbruck 1867-1889., 45.

⁷⁹ Smatramo da su spomenuti povjesničari kao izvor toj tvrdnji uzimali dio govora protonotara Plemića, održanog na zasjedanju Sabora u ožujku 1712., kad je donesen čl. 7./1712. Naime, Plemić nakon što je u prvom djelu govora uvjeravao plemićko slušateljstvo da ugarsko plemstvo nanosi štetu Hrvatskom Kraljevstvu, ističe: "... *Nonne praeterea consideracione horum meliorandi status sui amore conservandique desiderio in anno 1620. die 26. Augusti cum suae Maiestatis sacratissimae provinciis adversus omnes hostes foedus offensivum et defensivum ineundum decreverint. ...*". Vjekoslav KLAJČ, *nav. r.*, 80.

⁸⁰ Gustav TURBA, *Die Grundlagen I*, 38.

⁸¹ Isto.

⁸² Gustav TURBA, *Die Grundlagen I*, 248.

ne Monarhije.⁸³ U svjetlu oporuke, problem je mogao nastati ako bi se dogodilo da Karlo ima samo jednog sina ili jednu kći. Ne bi li to potenciralo moguća anarhistična stanja u onom dijelu Monarhije u kojem vladar/ica ne bi stolovao/la? Bi li budući/a nasljednik/ica dao/la prioritet Španjolskoj ili Istočnoj Monarhiji? Ne bi trebalo isključiti mogućnost da je uvjet Hrvatskog sabora “Kranjska, Štajerska, Koruška” iz 1712. - koji je sadržajno bio sukladan povijesnim zapisima iz Hrvatskoga Kraljevstva te se tako mogao lako opravdati pred hrvatskim plemstvom - mogao simbolizirati i Karlovu politiku “sna o španjolskoj kruni”, ali mogao je predstavljati i simbol vrlo promišljene habsburške politike koja je imala za cilj spriječiti mogući raspad Monarhije.

Naime, vrijeme u kojem je nastala Hrvatska pragmatička sankcija bilo je uistinu nesigurno i nepredvidljivo. Habsburgovci su to i najosobnije osjetili. Ono što bi se moglo dogoditi Karlu VI. ne bi bilo samo obiteljska tragedija, nego bi vrlo lako moglo prouzročiti raspad Monarhije. A takav scenarij jednostavno nije bio dopustiv.⁸⁴ Zbog toga je poželjni/a nasljednik/ica unutar Austrijske kuće bio/la onaj/ona koji/a će osigurati teritorijalnu i političku jedinstvenost Habsburške Monarhije. Karlo je smatrao da njegovi i muški i ženski potomci imaju to pravo u odnosu na Josipove, no hrvatski uvjet “Kranjska, Štajerska, Koruška” učinio je dugoročno gledano nebitnim preuzima li krunu Josipova ili Karlova kći, nego je stvorio povoljne zakonske preduvjete za najgori mogući scenarij. Naime, da je Karlo umro bez djece, nasljednica krune bila bi Josipova kći. Da bi Josipova kći preuzela krunu unutar Hrvatskog Kraljevstva po zakonu iz 1712., ona je morala stolovati u Austriji i garantirati svojim vladanjem nerazdruživost zemalja Habsburške Monarhije. Realnost koju je Karlo VI. odbijao prihvatiti 1711. pa i kasnije bio je gubitak španjolske krune. Europska politika “ravnoteže moći” učinila je Karlovu politiku naspram Španjolske uistinu snom. Jedina političko-teritorijalna realnost Habsburške Monarhije nakon 1711. bila je Istočna Monarhija. Bilo je iznimno važno unutar te Istočne Monarhije riješiti pitanje nasljeđivanja, koje se moglo zakomplicirati zbog postojećeg i zakonski važećeg čl. 3./1687. Zbog toga se Karlovom oporukom i mogućim habsburškim iniciranjem Hrvatske pragmatičke sankcije nastoje spriječiti moguće komplikacije i stvoriti pravi preduvjeti kojima bi istu kraljicu unutar Istočne Monarhije imale austrijske

⁸³ Europske sile nakon 1711. nisu vidjele smisao u nastavku Rata za španjolsko naslijeđe, jer ideja ravnoteže moći nikako nije dopuštala da u rukama jednog monarha bude carska i španjolska kruna, neovisno o tome je li on francuski kralj ili Habsburgovac. Karlo VI. drukčije je mislio. Na nagovor Seilerna 1713., kad je i objavio Pragmatičku sankciju, Karlo je još uvijek bio za nastavak rata za španjolsku krunu. Također, prema tekstu Karlove oporuke, koja je nakon 1711. bila zakon o nasljeđivanju unutar Monarhije, očito je da Karlo nije odustao od prava na španjolsku krunu i vjerovao je da će upravo njegovi potomci biti nasljednici i austrijske i španjolske krune. Naime, najvažnije odrednice oporuke jesu: ako Karlo bude imao jednog sina, on postaje nasljednikom obiju Monarhija. Ako bude imao dva sina, jedan nasljeđuje austrijsku, drugi španjolsku krunu. Ako bude imao kćer, ona nasljeđuje obje Monarhije i daje joj se prednost u nasljeđivanju naspram Leopoldovih i Josipovih kćeri. TURBA, *Die Grundlagen II*, 159., 173., bilj. 50.

⁸⁴ Uoči proglašenja Pragmatičke sankcije Seilern je sastavio referat kojim je nastojao uvjeriti i opravdati Karlovu odluku o utvrđivanju nasljednog reda unutar Austrijske kuće. Seilern navodi da ako se “... *in der Welt so hoch respektierte, mächtige, uhralte österreichische Erbpatrimonium* ...” želi spasiti od tragične sudbine Španjolske Monarhije i spriječiti vlastiti raspad - jer ništa moćnu Monarhiju ne može toliko uništiti kao neriješeno pitanje nasljedstva - Austrijska kuća predlaže i žensko naslijeđe u radi očuvanja moći Habsburške Monarhije. TURBA, *Die Grundlagen II*, 172.

nasljedne zemlje, Hrvatsko Kraljevstvo i Transilvanija.⁸⁵ Takvim scenarijem Ugarskom Kraljevstvu u užem smislu zapravo bi bilo “oduzeto” pravo slobodnog izbora novoga kralja ili kraljice jer su se (ili će se tek) glavni članovi Zajednice Krune Sv. Stjepana ionako odlučili za točno određenu habsburšku princezu, tj. onu koja će stolovati u Austriji. Ta bi kraljica svojim vladanjem - geopolitički gledano - utjelovila jedinstvenost i nerazdruživost zemalja Habsburške Monarhije, pravno utemeljenu na Pragmatičkoj sankciji. Upravo se u hrvatskom uvjetu “Kranjska, Štajerska, Koruška”, kao i Eleonorinom mogućem iniciranju Hrvatske pragmatičke sankcije i krije lukavost i dalekovidnost njezine, tj. habsburške politike u pitanju nasljeđivanja unutar Monarhije.

Koliko god da se Ugarsko Kraljevstvo opiralo ili nastojalo uvjetovati političke odluke Bečkoga dvora u prvoj polovici 18. stoljeća u pogledu nasljedstva, taj isti Dvor političkom je proračunatošću suptilno “ucijenio” ugarsko plemstvo. Ono je na kraju 1722. prihvatilo habsburšku žensku lozu kao nasljednu unutar Ugarskoga Kraljevstva uz uvjet da to nasljedstvo, odnosno Pragmatička sankcija, nužno podrazumijeva nerazdruživost Zemalja Krune Sv. Stjepana kao i nerazdruživost zemalja Habsburške Monarhije. Dakle, zahtijevali su ostvarenje istog cilja kao i Habsburgovci. Na neobičan način habsburška je politika usmjerila ugarski otpor u vlastitu korist. Ugarsko plemstvo vlastitu je političku moć unutar Monarhije vidjelo samo kroz opstanak Zajednice Krune Sv. Stjepana. Smatramo da njezin opstanak nikad i nije doveden u pitanje, samo što se ugarsko plemstvo uporno nastojalo unutar te Zajednice nametnuti kao vodeća sila, i to često na štetu hrvatskih municipalnih prava. Upravo zbog toga početkom 18. stoljeća Bečki dvor u ugarsko-hrvatskim sukobima vidi priliku za konačnim “discipliniranjem” uvijek nezgodnog ugarskog problema. Hrvatsko uvjetovanje “Kranjske, Štajerske, Koruške” iz čl. 7./1712. promatrano habsburškim očima zanimljivo je historiografsko pitanje. Ne bi čak trebalo isključiti mogućnost da se iza toga krije habsburško nastojanje za ostvarenjem nikad napuštene želje - pravno izjednačiti status Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva s austrijskim nasljednim zemljama i ostalima zemljama unutar Habsburške Monarhije.

Hrvatsko Kraljevstvo u datom se trenutku dalo “iskoristiti”, ali zagrebački biskup Emerik Esterházy prepoznao je korist koju je Hrvatsko Kraljevstvo moglo izvući iz problema nasljedstva.⁸⁶ Eleonorin, pak, izbor biskupa Esterházyja ne iznenađuje zbog više razloga. U Habsburškoj Monarhiji početkom 17. stoljeća ugarska obitelj Esterházy postaje politički sve utjecajnija. Njihovu politiku od 17. stoljeća pa nadalje karakterizirala je dvostruka vjernost Kruni Sv. Stjepana i bezuvjetna odanost Au-

⁸⁵ Odmah nakon hrvatskoga prihvaćanja nasljedstva habsburške ženske loze, Seilern je smatrao da Transilvaniju treba nagovoriti na istu odluku, jer bi na taj način ugarsko plemstvo bez pogovora prihvatilo žensko naslijeđe iz straha da ne dođe do raspada Zajednice Krune Sv. Stjepana. Godine 1721. Transilvanija je uistinu prihvatila žensko naslijeđe prije ugarskoga plemstva. Nedugo zatim slijedilo je ugarsko priznanje. Seilernova politika iz 1712. postigla je uspjeh 1721./22. Gustav TURBA, *Die Grundlagen I*, 154.

⁸⁶ Na zasjedanju zajedničkog Sabora 1715., člankom 120. potvrđena je zakonodavna funkcija Hrvatskoga sabora, tj. čl. 13./1708. o usuglašenosti ugarskih i hrvatskih zakona nije sankcioniran. V. Klaić smatra da je čl. 120./1715. nastao zahvaljujući čl. 7./1712. Vjekoslav KLAJČ, *nav. r.*, 131.-132.

Tekst čl. 120./1715. v. u: Corpus Juris Ungarici seu Decretum generale inclity Regni Hungariae partiumque eidem annexarum, vol. 2, Budae 1779., 128., čl. 120.

strijskoj kući.⁸⁷ Pored toga, zagrebački je biskup obnašao i funkciju banskog namjesnika u političkim pitanjima, te je djelujući isključivo u skladu s prohabsburškim političkim usmjerenjem unutar Hrvatskoga Kraljevstva utjelovljavao idealnog političkoga partnera za Eleonoru.

Eleonora *Personalpolitik*, ma koliko god je izazivala negodovanje vodećih ministara Dvora, suradnjom sa zagrebačkim biskupom Esterházyjem i iniciranjem Hrvatske pragmatičke sankcije postavila je Karla VI. nakon preuzimanja ugarsko-hrvatske krune u povoljniji politički položaj unutar Ugarskoga Kraljevstva. Nakon hrvatske odluke, čl. 3./1687. i nije bio tolika opasnost. Karlo VI. borit će se deset godina za ugarsko priznanje ženskoga habsburškoga naslijeđa, ali Hrvatska pragmatička sankcija iz 1712. učinila je priznanje neizbježnim. Upravo “ubrzanjem” rješavanja problema nasljedstva posredstvom Hrvatske pragmatičke sankcije, Eleonora je pridonijela zakonskoj realizaciji Pragmatičke sankcije, a time su postavljeni jaki temelji u stvaranju jedinstvene Habsburške Monarhije. Takva Monarhija mogla se nametnuti kao *Grossmacht* onodobne Europe.

Umjesto zaključka

Monarhijom upravlja Dvor, Dvorom upravlja Obitelj, Obitelju upravlja kralj, no je li on samostalan u tome? *Kraljica supruga* važna je karika u razumijevanju povijesti europskih monarhija, napose ako je ona iskazivala i stvarnu političku moć te izravno utjecala na oblikovanje monarhijske političke stvarnosti. Eleonora Magdalena Theresia von Pfalz Neuburg aktivno je sudjelovala u društveno-političkom životu Habsburške Monarhije kao *kraljica supruga*, kraljica majka i regentica. Analiza djelovanja Bečkoga dvora s kraja 17. i početka 18. stoljeća bez osvrta na ulogu *kraljice supruge* Eleonore u kreiranju političkih odluka, ne stvara dovršenu historiografsku sliku navedenoga razdoblja. Naime, uz Leopolda i svoje sinove nasljednike – Josipa i Karla – Eleonora postavlja ministre, ugovara brakove, smiruje obiteljske svađe, ne bježi od intriga i tajnih dogovora da bi održala moć Austrijske kuće. Hrvatska pragmatička sankcija obilježila je razdoblje njezina devetomjesečnog regentstva. Eleonorino moguće iniciranje stvaranja čl. 7./1712. otkriva njezinu osobnu sposobnost sagledavanja “šire slike” i stvarnog stanja unutar Monarhije. Ne obazirući se na Karla, a ni na – prema habsburškim poimanjima – “drsko” ugarsko plemstvo, ona odlučuje u suradnji sa zagrebačkim biskupom Emerikom Esterházyjem jednim potezom olakšati rješavanje višestrukih problema Monarhije, Dvora i Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva. Naime, hrvatskim priznanjem habsburške ženske loze kao na-

⁸⁷ Jakob Perschy, “Die Fürsten Esterházy – Zwölf kurzgefaßte Lebensbilder”, *Die Fürsten Esterházy. Magnaten, Diplomaten & Mäzene*. Katalog izložbe održane u Eisenstadtu od 28. travnja. do 31. listopada 1995. Eisenstadt 1995., 47.-50. Osoba koja je “utemeljila” takvu politiku bio je Miklos Esterházy, prvi knez i ujedno otac prvog grofa u obitelji Esterházy, Pála Esterházyja, palatina Ugarskog Kraljevstva od 1681. do 1712. Pál Esterházy zaslužio je 1687. grofovsku titulu zbog iznimnih napora koje je uložio pomažući 1687. Leopoldu oko promicanja ideje o nasljednom pravu habsburške kuće u Ugarskom Kraljevstvu u političku realnost. Godine 1711./1712., kada se ponovo aktualizira pitanje nasljedstva u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu, Eleonora se vjerojatno obratila Emeriku Esterházyju upravo zbog toga što je pripadao jednoj od najmoćnijih ugarskih magnatskih obitelji koja je stoljećima bila vjerna Austrijskoj kući. Činjenice da je bio u bliskim rodbinskim vezama baš s Pálom Esterházyjem te sudionikom zajedničkog Ugarsko-Hrvatskog sabora 1687., nisu nebitne u traganju za razlozima Eleonorina obraćanja upravo njemu.

sljedne unutar Hrvatskoga Kraljevstva, i to one koja će stolovati u austrijskim nasljednim zemljama, hrvatsko plemstvo dočekalo je Karla s prihvaćanjem sadržaja oporuke, *Pactum-a m. s.*, ali i krunidbene diplome, tj. odluka iz 1687. Karlo nikako nije mogao odbiti hrvatsku ponudu i ona je bila preteča habsburškog uspjeha u rješavanju pitanja nasljedstva unutar Zajednice Krune Sv. Stjepana. Bilo je samo pitanje vremena kada će ugarsko plemstvo prihvatiti žensko naslijeđe obitelji Habsburg.

Upletenost Bečkoga dvora u stvaranje Hrvatske pragmatičke sankcije ne umanjuje njezinu važnost za povijesno-pravni kontinuitet Hrvatskoga Kraljevstva. Eleonorina politička djelatnost godine 1712. u Hrvatskom Kraljevstvu imala je potporu u političkoj situaciji unutar Hrvatskoga Kraljevstva. Prevladavajuća politička struja hrvatskoga plemstva išla je prohabsburškim smjerom, nesuglasice s ugarskim plemstvom bile su sve učestalije i razornije, a dodamo li problem Vojne krajine i opću razjedinjenost Hrvatskoga Kraljevstva, ne treba posebno naglašavati potrebu za pronalaskom mnogostrukih rješenja. Ipak, svaki zemaljski član Monarhije vidio je ostvarenje svojih interesa na svoj način. Godine 1712. interesi Bečkoga dvora i Hrvatskoga Kraljevstva poklopili su se zbog neslaganja sa zahtjevima ugarskoga plemstva. Hrvatska pragmatička sankcija za Habsburgovce je označila početak uspješnog promicanja ženskog naslijeđa u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu i time očuvala političke uspjehe iz 1687., a Hrvatskom Kraljevstvu osigurala je pravnu zasebnost unutar Zajednice Krune Sv. Stjepana. I jedni i drugi postigli su uspjeh. Na kraju, ostaje otvoreno pitanje zbog čega je i kako je biskup Esterházy uspio nagovoriti hrvatsko plemstvo baš 1712. na prihvaćanje habsburške ženske loze kao nasljedne u Hrvatskom Kraljevstvu.

Prilog

Regentica Eleonora obavještava biskupa o Karlovim naumima koji se tiču "izvjesnih poslova" u svezi s "kraljevskom službom i javnim dobrom Ugarskog Kraljevstva", te ga poziva u Beč da bi o tome doznao više.

1711. d. 11. Nouembris

Eleonora Magdalena Theresia DEI Gratia Romanorum Imperatrix Vidua, ac Coronata Hungariae, Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae Regina, utpote Serenissimi ac Potentissimi Principis, ac Domini Caroli Tertii DEI gratia Electi Romanorum Imperatoris ac Germaniae, Hispaniarum Indiarumque, nec non Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniaeque etc. Regis, filii nostri dilectissimi nunc unci Mater, et Regnorum eiusdem pro tempore RECTRIX.

Reuerende fidelis nobis dilecte. Ex gratiosis altetitulatae Serenissimi et Potentissimi Principis Domini CAROLI, DEI gratia Electi Romanorum Imperatoris, ac Germaniae, Hispaniarum item, et Indiarum, nec non Hungariae et Bohemiae etc. Regis, filii nostri dilectissimi, ad NOS proxime datis, benignam mentem et voluntatem eiusdem intelleximus quatenus certis in negotiis, servitium eiusdem regium, ac bonum praefati etiam Regni Hungariae publicum tangentibus, prout vestrum, ita nonnullorum etiam aliorum dominorum praelatorum et magnatum Regni prudens ac maturum consilium, non secus aliorum etiam in publicis Regni negotiis versatorum ac expertorum fidelium nostrorum opinionones percipiamus.

Hinc praelibatae Suae Maiestatis praedeclaratam intentionem lubenter secundare cupientes, vobis harum serie clementer committimus, quatenus acceptis iisdem, vo-

smet praemissum in finem quantocyus huc Viennam conferre debeatis, nec intermittatis. Benignam summetitulatae Suae Maiestatis mentem et voluntatem hicce intellecturi. Vobis in reliquo gratia et clementia nostra caesareo-reginali benigne propendentes. Dabantur in civitate Vienna Austriae die decima septima mensis Novembris, anno Domini millesimo septingentesimo undecimo.

Eleonora Magdalena Theresia

Comes Nicolaus Illesházy

Ladislau Hunyady

Tekst kolacionirali:
dr. sc. Teodora Shek Brnardić,
dr. sc. Neven Jovanović,
dr. sc. Jadranka Neralić

Prijevod:

Dana 11. studenog 1711.

Eleonora Magdalena Theresia, Božjom milošću obudovjela Rimaska Carica i okrunjena Kraljica Ugarske, Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kao i majka prejasnog i premogućeg vladara i gospodara Karla Trećeg – Božjom milošću izabranog Rimskog Cara i itd. Kralja Germanije, Hispanija, Indija, kao i Ugarske, Bohemije, Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, a sada jedinoga sina našega predragoga, te trenutačno upraviteljica njegovih kraljevina.

Prečasn i vjerni nama dragi [biskupe!] Iz milostivog [pisma] gorenavedenog [Veličanstva,] prejasnog i premogućeg vladara [i] gospodara Karla, Božjom milošću izabranog Rimskog Cara i Kralja Germanije, isto tako Hispanija i Indija, kao i Ugarske i Bohemije, itd., sina moga predragoga, koje nam je nedavno bilo uručeno, doznali smo njegov dobrohotni naum i volju da u izvjesnim poslovima koji se tiču njegove kraljevske službe i javnoga dobra prijespomenutog Ugarskog Kraljevstva doznamo kako Vaš razborit i zreo savjet, tako i nekolicine druge gospode prelata i velikaša Kraljevstva, baš kao i mišljenja drugih naših vjernih [podanika] koji su vični i stručni u javnim poslovima Kraljevstva.

Zato želeći spremno podržati prije objavljenu namjeru Njegova gorenavedenog Veličanstva, vama slijedom [ovog pisma] milostivo povjeravamo, da se, čim ga primite, imate što brže zaputiti ovamo u Beč u gore izloženu svrhu, bez odgode. Saznat ćete ovdje dobrohotni naum i volju Njegova gorespomenutog Veličanstva. Vama smo u ostalom dobrohotno nakloni našom carsko-kraljevskom ljubavlju i milošću. Predano u austrijskom gradu Beču, dana 17. studenog 1711.

Eleonora Magdalena Theresia

Grof Miklós Illesházy

László Hunyadi

NAZ, *Acta Politica* 6/623.

Preveli: dr. sc. Teodora Shek Brnardić
dr. sc. Neven Jovanović

Female reign at the Vienna Court during 1711/1712 and the Croatian Pragmatic Sanction

Ivana Jukić

Croatian Institute of History

Opatička 10

Zagreb

Republic of Croatia

The 1712 Croatian Pragmatic Sanction is one of the most important laws in Croatian juridical history. Common opinion in the historiography on this subject is that Croatian National Parliament – Sabor – brought that law and gave legal right of succession to the Habsburg's female line without any interference of the Habsburgs themselves. Yet, the author analyses the possibility that initiative actually came from the Vienna Court. In this political game main performer was queen Eleonora, Leopold's widow. In the time of the Croatian Pragmatic Sanction promulgation, she was the regent of the Habsburg Monarchy. Protecting Habsburg's political interests within the Hungarian-Croatian Kingdom, she found ideal political partners in the Croatian Kingdom and especially in the figure of Emerik Esterházy, bishop of Zagreb. On the other hand, Croatian political elite, led by bishop Esterházy, considered the Croatian Pragmatic Sanction as an opportunity for the fulfillment of their own political interests and a possibility for the improvement of their status within the Hungarian-Croatian Kingdom and Monarchy.

Keywords: Croatian Pragmatic Sanction, 1712, Habsburg Monarchy, Emperor Leopold I, queen Eleonora, Emerik Esterházy, 18th century, question of succession.